

СЕРЕДОВИЩЕ, ЩО НАЛЕЖИТЬ ДІТЯМ

порадник для педагогів закладів дошкільної освіти

Київ
2019

СЕРЕДОВИЩЕ, ЩО НАЛЕЖИТЬ ДІТЯМ

порадник для педагогів закладів дошкільної освіти

Київ
2019

УДК 822.111 (71)

ББК 85 (5 Спо)

Середовище, що належить дітям: poradник для педагогів закладів дошкільної освіти

Упорядковано: Наталія Софій, Юлія Найда

За загальною редакцією В'ячеслава Васильовича Засенка, доктора педагогічних наук, дійсного члена Національної академії педагогічних наук України, директора Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Рецензенти:

Олена Валеріївна Мартинчук, кандидат педагогічних наук, завідувачка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Оксана Леонідівна Корнеєва, кандидат педагогічних наук, завідувачка закладу дошкільної освіти «МИР» м. Костянтинівка Донецької області

*Це видання було створено за фінансової підтримки
Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ).
Зміст матеріалу є виключно відповідальністю
Всеукраїнського фонду «Крок за кроком»
та не обов'язково відображає точку зору ЮНІСЕФ.*

Схвалено ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» для використання у дошкільних навчальних закладах (протокол № 6 від 24 грудня 2019 року)

Посібник присвячено питанням організації інклюзивного освітнього середовища, яке багато дослідників називають «третім учителем» після батьків і педагогів. Коли йдеться про організацію освітнього середовища, багато людей одразу починають думати про меблі, іграшки, обладнання. Проте, крім фізичного середовища, не менш важливим є соціальне середовище. А це – якість взаємодії між вихователем і дітьми, батьками, взаємодії між самими дітьми, те, наскільки освітнє середовище сприяє формуванню відповідних цінностей, почуття відповідальності, поваги до багатоманітності.

Саме тому в публікації приділено увагу не лише організації фізичного середовища, а й стратегіям формування якісної соціальної взаємодії, в основі якої є повага до кожного учасника освітнього процесу.

Видання підготовлено в межах реалізації проекту «Розвиваємо інклюзивне освітнє середовище в громадах Донецької і Луганської областей».

УДК 822.111 (71)

ББК 85 (5 Спо)

ISBN 978-0-672-61456-8

© Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй в Україні, 2019

© Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2019

ЗМІСТ

Подяки	4
Чому ця публікація може бути цікавою для вас?	5
Про що нам говорять результати досліджень	7
Заклад дошкільної освіти та інклюзивне навчання	15
Інклюзивне освітнє середовище у закладі дошкільної освіти	16
Принципи створення інклюзивного середовища	20
Як реалізація принципів виглядає на практиці	22
Цікаво та доступно про організацію середовища у груповій кімнаті	27
Використання принципів універсального дизайну	28
Осередки діяльності та їх облаштування	31
Облаштування групової кімнати	36
Середовище, яке відповідає потребам усіх дітей	38
Організація освітнього середовища з урахуванням вікових особливостей дітей	41
Освітнє середовище: діти віком 3–4 роки	42
Освітнє середовище: діти віком 5–6 років	44
Розвиток соціальної взаємодії	47
Основні стратегії створення спільноти в групі	48
Види діяльності, що передбачають різні форми взаємодії	51
Стратегії забезпечення участі дітей з особливими освітніми потребами	53
Чинники організації ефективного освітнього середовища	56
Словник термінів	57
Додаток А. Інклюзивне освітнє середовище для дітей дошкільного віку: інструмент для саморефлексії	58
Додаток Б. Опитувальник «Чи є це на стінах вашої групи?»	64

ПОДЯКИ

Створення цієї публікації стало можливим завдяки реалізації проекту «Розвиваємо інклюзивне освітнє середовище в громадах Донецької і Луганської областей», що здійснювався протягом 2018–2019 років Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» за підтримки представництва Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ в Україні. Тому наша найперша подяка Ользі Долініній, координаторці проекту від ЮНІСЕФ, за постійну підтримку впродовж реалізації проекту, зокрема при написанні цього посібника, за корисні рекомендації й натхнення.

Щиро вдячні координаторам ЮНІСЕФ у Донецькій і Луганській областях – за координацію діяльності в рамках проекту на місцях, допомогу у збиранні інформації, яка також стала частиною цього посібника.

Особлива подяка учасникам проекту – вихователям дитячих садків, батькам, керівникам закладів дошкільної освіти. Ваша участь у проекті відображена у фотографіях і цитатах, які містяться у цьому посібнику, і є цінним джерелом для натхнення та поширення вашого досвіду.

В основі інклюзивної освіти лежить екологічна модель, що передбачає різні рівні підтримки. Тому такою важливою була підтримка закладів дошкільної освіти з боку місцевих управлінь освіти, і наша велика подяка їм за це.

Окрема подяка Світлані Неряновій, начальниці відділу дошкільної освіти Департаменту дошкільної та загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки за підтримку проекту на усіх його етапах, у тому числі при написанні цього посібника.

Зусилля кожного з вас – це ще один крок у розбудові інклюзивної освіти та інклюзивного суспільства в цілому.

Висловлюємо вдячність колективу закладу дошкільної освіти «МИР» м. Костянтинівка Донецької області та закладу дошкільної освіти «Ромашка» м. Миколаївка Донецької області за надані фото локацій і прикладів використання матеріалів, що наочно демонструють та підсилюють практичну значущість цієї публікації для організації інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти.

Упорядники

ЧОМУ ЦЯ ПУБЛІКАЦІЯ МОЖЕ БУТИ ЦІКАВОЮ ДЛЯ ВАС?

Розроблення публікації «Середовище, що належить дітям» здійснено в межах реалізації проекту «Розвиваємо інклюзивне освітнє середовище в громадах Донецької і Луганської областей», який реалізував Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» за фінансової підтримки Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй в Україні у 2018–2019 роках.

Інклюзивна освіта є одним із головних пріоритетів освітніх реформ. Багато змін було здійснено на рівні початкових шкіл, пов'язаних із концепцією Нової української школи та запровадженням нових освітніх стандартів для початкової освіти. Проте є велика потреба розвивати інклюзивну освіту на рівні закладів дошкільної освіти, бо ранній і дошкільний вік є важливим для розвитку усіх дітей, а для дітей з особливими освітніми потребами цей період має особливе значення.

Це видання присвячено питанням організації інклюзивного освітнього середовища, яке багато дослідників називають «третім учителем» після батьків і педагогів. Коли мова йде про організацію освітнього середовища, багато людей одразу починають думати про меблі, іграшки, обладнання. Проте, крім фізичного середовища, не менш важливим є соціальне середовище. А це – якість взаємодії між вихователем і дітьми, батьками, взаємодії між самими дітьми, те, наскільки освітнє середовище сприяє формуванню відповідних цінностей, почуття відповідальності, поваги до багатоманітності.

Саме тому у публікації велику увагу приділено не лише організації фізичного середовища, яке б сприяло формуванню інклюзивних цінностей, а й стратегіям формування якісної соціальної взаємодії, в основі якої є повага до кожного учасника освітнього процесу.

Порадник «Середовище, що належить дітям» призначений для педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, викладачів закладів вищої педагогічної освіти, батьків та усіх, хто цікавиться питаннями створення ефективного освітнього середовища, яке сприяє реалізації принципів інклюзивної освіти. При цьому термін «інклюзивна освіта» передбачає створення умов для гри і навчання для усіх дітей, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами.

- 1** У першому розділі викладено короткий огляд міжнародних досліджень, які підкреслюють значущість освітнього середовища у вимірі двох аспектів – фізичного та соціального.
- 2** Другий розділ містить інформацію про основні принципи створення інклюзивного освітнього середовища, а також приклади реалізації цих принципів на практиці.
- 3** Третій розділ присвячений організації фізичного середовища, а саме: як облаштувати різні центри/осередки діяльності, групову кімнату з використанням принципів універсального дизайну.
- 4** У четвертому розділі розглянуто особливості організації освітнього середовища для дітей різного віку.
- 5** П'ятий розділ містить інформацію, яка буде корисною для розвитку успішної соціальної взаємодії між дітьми, дітьми і вихователями, вихователями і батьками.

Публікація містить словник термінів, а також два додатки, що стануть у пригоді педагогам, які зацікавлені у створенні успішного інклюзивного освітнього середовища.

Також звертаємо увагу читачів на документи, які містять інформацію щодо вимог до організації інклюзивного освітнього середовища, а саме:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. 530 «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти»
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.06.2019 873 «Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах (групах) закладів освіти»

Сподіваємося, що запропоновані матеріали допоможуть поглибити розуміння інклюзивної освіти, зокрема організації інклюзивного освітнього середовища, забезпечать практичними прикладами та надихнуть до пошуку нових шляхів створення середовища, дружнього до дітей, педагогів і батьків.

Усі діти заслуговують на середовище, яке задовольняє їхні потреби бути здоровими, відчувати себе безпечно, захищено від будь-яких проявів жорстокого поводження, нехтування з боку дорослих. Комфортне, емоційно підтримуюче, стимулююче середовище забезпечує кожній дитині інтерес до пізнання, сприяє навчанню, співпраці й особистому розвитку.

Територія дитячого садка та ресурси місцевої громади також є цінними складовими для створення безпечного та інклюзивного середовища.

ПРО ЩО НАМ ГОВОРЯТЬ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Багато дослідників називають освітнє середовище «третім учителем», який разом із батьками і педагогами здійснює суттєвий вплив на розвиток і навчання дитини.

Ребекка Ізел та Беті Екселбі, 2001

Багато дослідників називають освітнє середовище «третім учителем», який разом із батьками і педагогами здійснює суттєвий вплив на розвиток і навчання дитини (*Ребекка Ізел та Беті Екселбі, 2001*). Як стверджують науковці, освітнє середовище має бути привітним і цікавим для дитини.

Незнайоме середовище, як і незнайомі люди, можуть викликати у дитини стресову реакцію, що може мати негативний вплив на навчальні здібності дитини.

Освітнє середовище, яке містить домашні елементи, допомагає дітям почуватися комфортно і сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей.

Разом із тим, середовище має містити різноманітні нові й цікаві речі, бо певний рівень новизни та незвичності спонукає до появи пізнавального інтересу.

Також потрібно пам'ятати, що різні аспекти середовища можуть мати різний рівень стимуляції, що впливає на поведінку та діяльність дітей. Наприклад, великий простір заохочує до руху, а невеликі осередки з книгами та м'якими іграшками – до спокійних ігор, перегляду дитячих книг із малюнками тощо.

Завданнями добре організованого освітнього середовища є:

- ✓ підтримка роботи педагога;
- ✓ заохочення до розвитку незалежності та компетентності дітей;
- ✓ збільшення ефективності роботи персоналу;
- ✓ сприяння залученню дітей до щоденних видів діяльності;
- ✓ зменшення проблем з поведінкою дітей;
- ✓ сприяння відповідній соціальній взаємодії між дітьми;
- ✓ забезпечення структурованості та передбачуваності.

Дослідження свідчать, що зміни в освітньому середовищі, як-от переставлення меблів чи зміни у розкладі дня, у способі надання інструкцій або проведення рутинних процедур, збільшують можливості для формування прийнятної поведінки та ефективно зменшують імовірність труднощів із поведінкою (*Чендлер та ін., 1999; Дулі, Вілченські й Торем, 2001; Мартенс, Екерт, Бредлі й Ардоін, 1999*).

Згідно з дослідженнями, що ретельно та ефективно сплановане освітнє середовище може суттєво покращувати взаємодію між дітьми: використання іграшок та видів діяльності, що передбачає соціальну взаємодію (наприклад, виготовлення спільного колажу), об'єднання дітей із порушеннями розвитку зі своїми однолітками може суттєвим чином вплинути на частоту та тривалість позитивної взаємодії між ними (*Т. Бові і П. Стрейн, 2005*).

Розрізняють три взаємопов'язані компоненти освітнього середовища у дошкільних групах.

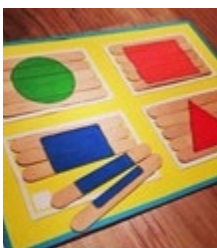
Для того, **щоб середовище сприяло розвитку і навчанню дітей**, потрібно, щоб кожен із цих компонентів був ретельно продуманий і реалізований. Окрім цього, кожен аспект освітнього середовища має відображати філософію закладу освіти і цілі навчальної програми.

Наприклад, якщо навчальна програма фокусується на розвитку математичного мислення, у групі можна буде побачити плакати з цифрами, різні геометричні форми, інші навчальні матеріали.

Якщо перед вами дитячий садок, який працює за програмою Марії Монтесорі, ви побачите багато прикладного та ігрового матеріалу. Наприклад, замість форм і цифр – низки з намистом, мішечки чи баночки з різноманітним наповненням, скриньки з секретами та інші маніпуляційні матеріали, які допомагають дітям засвоїти математичні концепції.

ФІЗИЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Аналіз праць, присвячених ролі фізичного середовища, демонструє велике значення такого критерію якості дошкільних програм, як безпека (Дері Коралек, Лаура Колкер, Діана Трістер Додж, 1993).

Цей критерій якості дошкільних програм було визначено як пріоритетний і учасниками національного дослідження «Міжнародні критерії якості дошкільних програм», що проводилося протягом січня–березня 2019 року зусиллями Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» спільно з Київським міжнародним інститутом соціології та ВГО «Асоціація дошкільників України» за підтримки Міністерства освіти і науки та Представництва Дитячого фонду ЮНІСЕФ.

Це очевидно, адже, насамперед, заклади дошкільної освіти мають забезпечити безпеку дітей, коли вони перебувають без батьків.

Це означає, що внутрішній і зовнішній простори закладу дошкільної освіти не мають містити жодних небезпечних предметів, які можуть зашкодити дитині під час гри, дослідження пізнання.

Безпека і здоров'я дитини, як важливі критерії якості дошкільних програм, також мають передбачати існування стандартних процедур, таких як користування туалетом, приготування і приймання їжі.

Фізичне середовище також передбачає наявність меблів, які відповідають віку дітей; навчальних матеріалів й іграшок, які також мають відповідати віку, інтересам та здібностям дітей.

Фізичне середовище також передбачає наявність меблів, які відповідають віку дітей; навчальних матеріалів й іграшок, які також мають відповідати віку, інтересам та здібностям дітей.

Європейська агенція з питань спеціальної та інклюзивної освіти¹ **розробила інструмент для самооцінки освітнього середовища**², що базується на принципах інклюзії, участі та залучення і передбачає такі аспекти середовища, як **фізичне, соціальне та навчальне**.

¹ www.european-agency.org

² www.european-agency.org/agency-projects/inclusive-early-childhood-education

ІНКЛЮЗІЯ, УЧАСТЬ І ЗАЛУЧЕННЯ

Діти навчаються і розвиваються **шляхом участі в освітніх дошкільних програмах**, де вони взаємодіють із навчальним, соціальним та фізичним компонентами середовища, які є стимулювальними і, водночас, містять у собі певні виклики. Інструмент для самооцінки освітнього середовища фокусується на зростаючій спроможності ролі освітнього середовища у дошкільних програмах щодо збільшення участі дітей у різних видах діяльності та у взаємодії.

Залучення, що є основою інклюзії, означає активну участь дітей у щоденних видах діяльності, передбачених тими чи іншими програмами. Це поняття тісно пов'язане з навчанням і взаємодією між дитиною і середовищем – соціальним і фізичним.

Приклади залучення:

- спільна гра дітей;
- спів, танцювальні рухи чи гра на музичних інструментах разом із вихователем;
- розглядання малюнків у книзі;
- захоплення грою.

Однією з характеристик середовища, яке сприяє залученню, є відсутність фізичних бар'єрів, наявність меблів та іграшок, що відповідають віку дітей.

Пропонований інструмент має на меті покращити інклюзивність освітнього середовища. Він базується на екологічній моделі, в якій досвід дитини розглядається як функціонування найближчих (проксимальних) процесів в освітньому середовищі.

Ця модель передбачає, що вагомими чинниками, які впливають на залучення, навчання та розвиток дитини, є її найближче оточення – батьки, педагоги, інші діти, а також фізичне середовище.

Важливими компонентами якісної дошкільної програми було визначено такі:

- ✓ Загальна привітна атмосфера;
- ✓ Інклюзивне соціальне середовище;
- ✓ Підхід, орієнтований на дитину;
- ✓ Навчальні матеріали для усіх дітей;
- ✓ Можливості для спілкування для усіх;
- ✓ Інклюзивне освітнє середовище;
- ✓ Середовище, дружнє до сім'ї.

Запитання до всіх зазначених компонентів, наведені у Додатку А, дають змогу пересвідчитись, наскільки педагоги знають і використовують потенціал освітнього середовища – «третього вчителя» у житті дитини, для створення інклюзивного освітнього середовища, дружнього до дитини, педагогів і батьків.

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

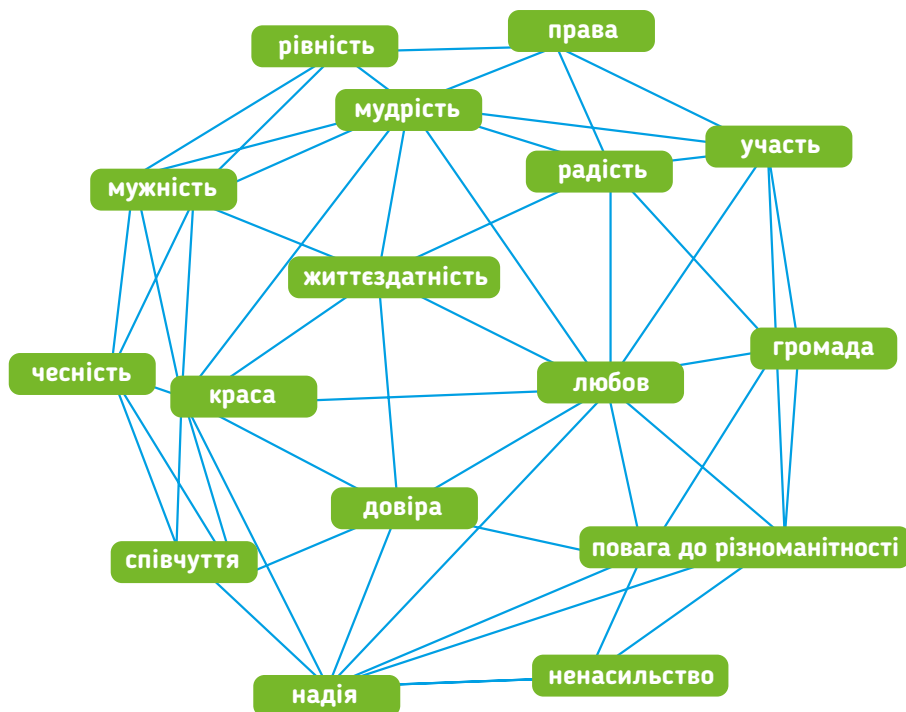
Однією з важливих характеристик концепції «Нова українська школа» є компетентнісний підхід, що передбачає формування не лише знань і навичок, а й відповідних цінностей. Які ж цінності мають формуватися у дошкільному закладі?

Свого часу Тоні Бут і Мел Ейнскоу, відомі британські автори «Індексу інклюзії», визначили інклюзивну освіту як впровадження інклюзивних цінностей. Наголошуючи на важливості ціннісного підходу, вони зазначали, що будь-які кроки у напрямі розвитку інклюзивної освіти будуть формальними, якщо вони не будуть пов'язані з глибокими внутрішніми переконаннями.

Саме цінності спонукають людей рухатися вперед і зумовлюють дії, які так чи інакше стосуються інших людей.

Цінності того чи того закладу освіти можна побачити у взаєминах, які панують між дітьми, між дітьми і вихователями, вихователями і батьками, у формах і методах роботи, різних елементах змісту навчальних програм.

В «Індексі інклюзії» визначені цінності, які сприяють розвитку інклюзивного закладу освіти, – рівність, права, участь, спільнота, повага до багатоманітності, сталий розвиток, ненасильство, довіра, співчуття, чесність, мужність, радість, любов, надія, оптимізм і краса. Цей список є результатом численних обговорень із педагогами, учнями й іншими людьми у багатьох країнах світу.

Більше про інклюзивні цінності можна дізнатися у посібнику «Індекс інклюзії. Розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл»¹.

¹ www.ussf.kiev.ua/ieeditions/264

Якісні дошкільні програми сприяють розвитку дитячої самостійності, відчуття себе як активних учнів.

Саме тому важливо, щоб іграшки і навчальні матеріали були розміщені на відкритих полицях так, щоб дитина з легкістю могла їх дістати та повернути на місце.

Діти навчаються краще, коли мають змогу досліджувати конкретні матеріали, а також можуть обмінюватися своїми ідеями чи запитаннями з іншими дітьми та дорослими.

Одним із важливих чинників для розвитку самовизначення і самоактуалізації дітей є забезпечення можливості здійснювати вибір у дошкільній групі і, відповідно, приймати самостійні рішення, усвідомлюючи при цьому їх наслідки.

Такі можливості для вибору педагога можуть легко знайти впродовж усього дня: це і вибір центрів діяльності, вибір навчальних матеріалів, підходи до вирішення проблеми, вибір місця за столом, де вони хочуть працювати, та інше.

Інтерв'ю з керівником

Освітнє середовище має сприяти успіху усіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Середовище групи має забезпечувати можливості для дітей з різними стилями навчання, життєвим досвідом, культурою, мовою спілкування, уподобаннями тощо.

Середовище має величезний вплив на когнітивний, соціальний, емоційний і фізичний розвиток дітей. Створюючи фізично і психологічно безпечне і стимулювальне середовище, педагог сприяє розвитку дітей. Дослідження і гра, самостійна і групова діяльність, різноманітні ресурси сприяють взаємодії між дітьми та дітьми і дорослими.

Давати змогу людям приймати рішення стосовно себе – природніше, ніж контролювати їх. Це більше відповідає основним цінностям, що їх більшість із нас декларативно підтримує. Крім навичок, які будуть корисними для дітей у майбутньому, вони повинні мати змогу робити вибір вже сьогодні. Зрештою, діти – це лише «дорослі-у-становленні». Вони є людьми, чії нагальні потреби, права і досвід потребують серйозного ставлення. Скажімо так: дітей потрібно не лише навчати жити у демократії, вони повинні мати цю можливість вже сьогодні (Алфі Кон, 2009).

Очевидно, що крім суттєвого впливу на розвиток і навчання дітей, якісні інклюзивні дошкільні програми впливають на запобігання нерівності та соціального виключення (Г. Гурт і М. Бетанкорт, 2017), а також відіграють велику роль у зміцненні соціальної згуртованості та інклюзії.

Досвід перебування дітей у закладах дошкільної освіти, наголос на соціально-емоційному розвитку, дають можливість дітям навчатися емпатії, рівності, толерантності, багатоманітності, набувати знань щодо своїх прав (Рекомендації Європейської Комісії щодо високоякісних систем дошкільної освіти та догляду, 2018).

Соціальний аспект освітнього середовища також передбачає взаємодію вихователів із дітьми, а також їхніми батьками (Дері Коралек, Лаура Колкер, Діана Трістер Додж, 1993).

Взаємодія вихователів із дітьми – це швидке реагування на потреби й комунікацію дітей. Взаємодія з маленькими дітьми полягає в тому, щоб забезпечити їхній фізичний та емоційний комфорт. Мірою того, як діти стають старшими, вони потребують, щоб дорослі вислухали їхні ідеї, відповідали на їхні запитання та допомагали їм вчитися самостійно думати.

Діти потребують дорослих, які допоможуть їм керувати своєю поведінкою – що є і що не є прийнятним – у такий спосіб, що визначає межі дозволеного й унеможливує покарання.

Отже, усвідомлюючи велику роль середовища як «третього вчителя» у розвитку та навчанні дітей, ми повинні пам'ятати, що мова йде не лише про меблі, іграшки, обладнання, – важливими є якість взаємодії між дітьми, між дітьми і педагогами, між педагогами і батьками. Як фізичне, так і соціальне середовище має базуватися на інклюзивних цінностях і сприяти їх формуванню у дітей.

ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

Якісна дошкільна освіта є синонімом інклюзивної освіти – освіти, яка передбачає участь в освітньому процесі усіх дітей і створює для цього відповідні можливості

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Якісна дошкільна освіта є синонімом інклюзивної освіти – освіти, яка передбачає участь в освітньому процесі усіх дітей і створює для цього відповідні можливості.

Сучасний заклад дошкільної освіти базується на демократичних цінностях та повазі до основних прав людини і створює умови для максимальної участі в освітньому процесі усіх дітей, у тому числі й дітей з особливими освітніми потребами.

Середовище має великий вплив на розвиток дитини в усіх сферах – фізичній, когнітивній, соціально-емоційній, розвитку мовлення та ін. Створюючи фізично і психологічно безпечне й стимулювальне середовище та забезпечуючи різноманітні ресурси, педагог сприяє розвитку і навчанню дітей через самостійне і групове дослідження, гру, взаємодію з іншими дітьми та дорослими.

Піклуйтесь про те, щоб кожна дитина відчувала, що у групі їй раді, педагог тим самим виховує у дітей повагу до кожної окремої людини; допомагає дітям зрозуміти, що кожна дитина та її сім'я є важливою частиною спільноти дошкільної групи, що у кожній дитини є можливості користуватися загальними ресурсами і простором, брати участь у їх створенні і підтримці.

ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ – навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту.

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

ОСОБА З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

*(Закон України
«Про освіту»
№ 2145-VIII
від 05.09.2017)*

Забезпечуючи дітям безпечне середовище і адаптуючи його з урахуванням конкретних навчальних потреб, педагог сприяє тому, щоб діти діяли у співпраці, брали участь у різних заняттях і завданнях, не боялися ризикувати і братися за більш складні завдання як в освітньому процесі, так і в повсякденних ситуаціях. Територія дитячого садка та ресурси місцевої громади також є цінними складовими для створення безпечного та інклюзивного середовища.

**ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО
ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОТРІБНО:**

**враховувати індивідуальні потреби
та можливості кожної дитини**

**дотримуватися принципів універсального
дизайну в освіті**

**взаємодіяти з батьками та командою
закладу освіти**

Усі діти заслуговують на середовище, яке задовольняє їхні потреби бути здоровими, захищеними, відчувати себе комфортно.

У 2009 році Україна ратифікувала **КОНВЕНЦІЮ ООН ПРО ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ**, визнаючи цим, що інклюзивна освіта не лише забезпечує найкраще середовище для виховання та навчання, а й допомагає усунути бар'єри та стереотипи стосовно дітей з особливими освітніми потребами.

СТАТТЯ 24. ОСВІТА.
Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя.

Педагоги створюють середовище, яке стимулює інтерес дитини до пізнання, сприяє навчанню, допомагає співпраці й розвитку самостійності.

Вони організують фізичний простір і навчальні ресурси таким чином, щоб забезпечити безпеку і ефективність, створюють і підтримують позитивний контекст для розвитку дитини, де діти відчують себе в безпеці, захищеними і можуть отримувати задоволення від гри та навчання.

Крім цього, освітнє середовище має забезпечувати рівновагу між організованістю і різноманітністю, між можливістю займатися самостійно та з іншими дітьми, практикувати наявні навички й опановувати нові.

Це досягається в тому випадку, коли є велика різноманітність навчальних матеріалів і вони організовані так, щоб бути доступними для дитини; коли є місця, щоб працювати наодинці та з іншими дітьми; коли є знайомі й нові матеріали.

Вихователі облаштовують групову кімнату, обирають навчальні матеріали, планують розклад дня, і, що найважливіше, встановлюють щирі атмосферу підтримки у всьому, що відбувається у групі. Стосунки поваги, щирості, гумору та веселощів надзвичайно сприяють цьому. У групі має панувати атмосфера взаємоповаги – і серед вихователів, і серед дітей.

Середовище має демонструвати повагу до різних аспектів особистості дітей, бути інклюзивним.

Якщо дитина належить до іншої етнічної групи або у неї інвалідність, не варто вважати, що етнічна належність або інвалідність – це єдине, що вирізняє її з-поміж інших дітей.

Діти, які належать до цих груп, як і всі діти, є неповторними особистостями зі своїми інтересами і вподобаннями.

Один із способів сфокусувати увагу на різноманітних аспектах особистості дітей – подбати про те, щоб у середовищі дошкільної групи були відображені інтереси кожної дитини.

Інтерв'ю з педагогом:

Якщо середовище дошкільної групи комфортне, добре організоване і привабливе, то воно сприяє навчанню і розвитку дитини. Коли середовище відображає інтереси дітей, їм подобається перебувати в ньому, а це підвищує їхню здатність навчатися. Добре організоване середовище сприяє грі, самостійності, соціалізації і знаходженню рішень. У цьому випадку фізичне середовище розширює можливості дітей, дає змогу розвивати саморегуляцію і самодисципліну. Тоді не педагог контролює дітей, а середовище створює умови для того, щоб це відбувалося природним чином.

ІНКЛЮЗИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

- ✓ Це місце, де цінують участь і погляди кожного.
- ✓ Це означає, що педагог створює рівні можливості для всіх дітей брати участь у всіх заняттях, незалежно від статі, расової та етнічної належності, здібностей, культури, соціально-економічного статусу, віку чи мови.
- ✓ Це також означає, що педагог залучає кожну дитину, обираючи методи навчання і форми роботи відповідно до потреб і особливостей розвитку.

ЮНІСЕФ в інформаційному бюлетені про права дітей на участь зазначає, що:

- повага до голосу і поглядів дітей означає, що їх не слід ігнорувати; це не означає, що думки дітей слід автоматично підтримувати. Висловлення думки – це не те саме, що прийняття рішення, але це передбачає здатність впливати на рішення;
- необхідно заохочувати процес діалогу та обміну думками, під час якого діти беруть на себе все більше відповідальності і стають активними, толерантними, набувають демократичні погляди.

Педагог також має створювати для дітей можливості (наприклад, під час ранкових зустрічей, загальних занять у колі) поділитися своїми ідеями, вислухати один одного, а також попрактикуватися в досягненні компромісів і консенсусу.

Середовище, яке стимулює інтерес, сприяє навчанню, співпраці і розвитку самостійності.

Інтерв'ю з педагогом:

Розвиток у дошкільній групі атмосфери співпраці, а не змагання, сприяє створенню освітнього середовища, в якому діти відчувають себе емоційно захищеними. У середовищі співпраці діти знають, що інші подбають про те, щоб вони теж зробили свій внесок, і що всі разом вони створюють співтовариство. Як наслідок, у них розвивається почуття належності до колективу.

Роздуми батьків:

Хочемо, щоб наші діти гралися та навчалися в колі друзів, ходили в садочок разом зі своїми братиками та сестричками, залучалися до життя громади.

Кожна родина має право вибору освіти для своєї дитини, незалежно від того, чи має дитина особливі освітні потреби, чи ні

ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

У 2013 році Міжнародна асоціація «Крок за кроком» (International Step by Step Association) розробила принципи якісної педагогіки, одним із яких був принцип створення розвивального освітнього середовища. Нижче ми наводимо критерії і показники цього принципу.

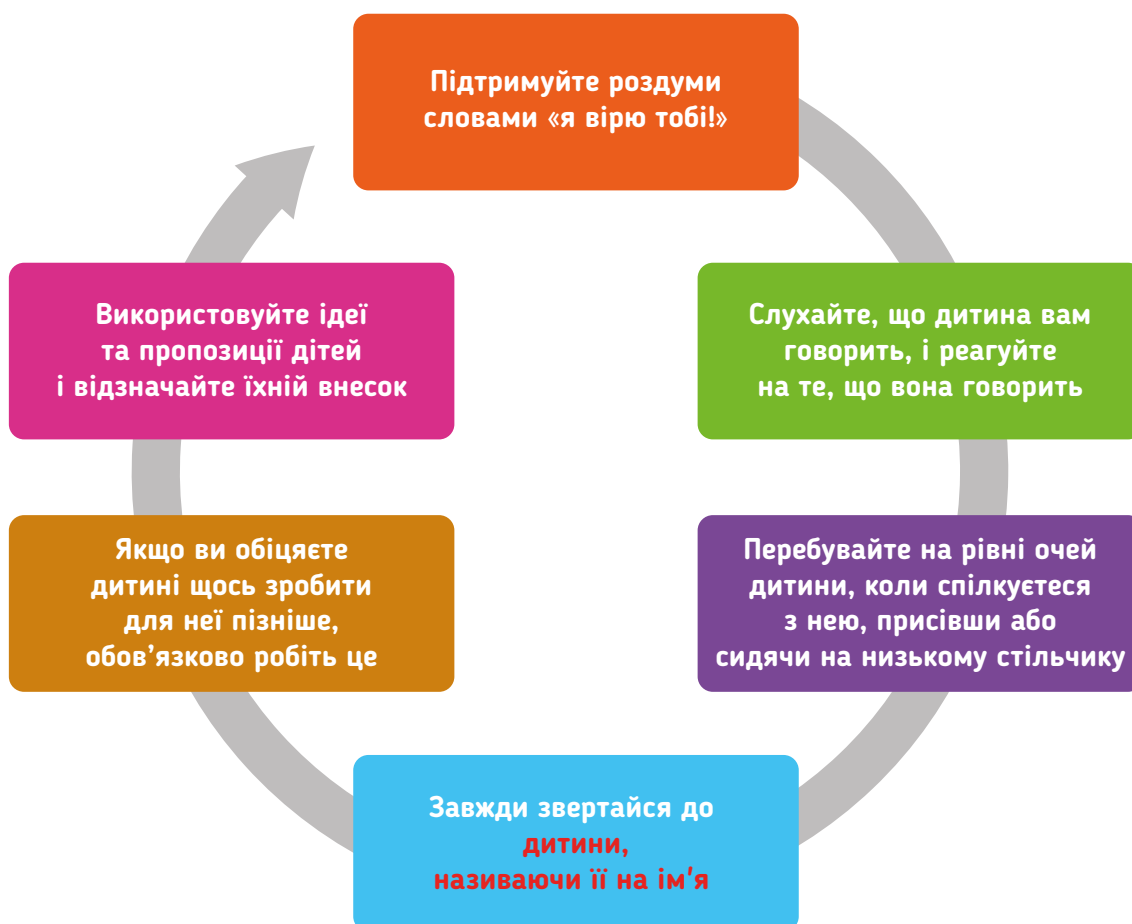
ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ

Критерії	Показники
<i>Середовище сприяє розвитку кожної особистості</i>	<ul style="list-style-type: none">■ Педагог створює таке середовище, де кожна дитина відчуває свою належність до спільноти групи і відчуває себе комфортно■ Педагог виявляє повагу до дітей, цікавлячись їхніми почуттями, ідеями та їхнім життям■ Педагог створює атмосферу, де діти можуть вільно висловлюватися та виражати себе■ Педагог створює середовище, яке стимулює дітей розширювати межі пізнання і дій, іти на прийнятні ризики у процесі розвитку та навчання■ У стосунках із кожною дитиною педагог сприяє розвитку почуття довіри, прихильності та індивідуальних взаємин
<i>Фізичне середовище є привабливим, безпечним, інклюзивним та стимулювальним; спонукає дітей досліджувати, навчатися та бути самостійними</i>	<ul style="list-style-type: none">■ Педагог турбується, щоб середовище було фізично безпечним і легко контрольованим■ Педагог піклується, щоб навколишній простір був привабливим і комфортним для різноманітної діяльності дітей■ Педагог організовує логічно розташовані центри діяльності■ Педагог використовує багато різноманітних та доступних матеріалів, які стимулюють розвиток, спонукають дітей досліджувати, гратись і навчатись■ Педагог заохочує дітей брати участь у плануванні та організації освітнього середовища■ Педагог адаптує фізичне середовище відповідно до потреб окремих дітей / груп дітей

**Середовище
сприяє розвитку
у дітей відчуття
спільноти
та їх участі
у створенні
культури групи**

- Педагог чітко висловлює свої очікування щодо поведінки дітей і залучає їх до розроблення правил групи
- Педагог створює середовище, яке ґрунтується на демократичних цінностях і сприяє участі дітей у житті групи
- Педагог послідовно використовує рутинні дії/заняття для того, щоб розвивати саморегуляцію і самостійність дітей
- Педагог спрямовує поведінку дітей на основі знання особистості кожної дитини та рівня її розвитку

Підказки вихователям. Психологічний комфорт у групі: як виявити повагу до дітей?

ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ВИГЛЯДАЄ НА ПРАКТИЦІ

Якщо педагог створює середовище, де кожна дитина відчуває свою належність до колективу і почувається комфортно, то діти:

- ✓ відчувають себе компетентними і захищеними;
- ✓ відчувають, що педагог і однолітки цінують їх;
- ✓ можуть ставити запитання і просити про допомогу;
- ✓ навчаються співпрацювати з іншими;
- ✓ отримують задоволення і більш позитивно приймають своє перебування у дитячому садку;
- ✓ відчувають себе впевненими, коли вони перебувають у групі;
- ✓ не відчувають занепокоєння або напруження і зосереджені на процесі навчання;
- ✓ учаться працювати у команді.

Як це виглядає на практиці?

Педагог:

- індивідуально вітається з кожною дитиною;
- розмовляє з дітьми індивідуально про їхні інтереси та їхнє життя;
- використовує елементи з домашнього середовища дітей в організації середовища дошкільної групи і під час проведення навчальних занять і завдань (наприклад, фотографії, музику, історії, слова, книги та інше, спілкується мовою, якою діти говорять удома);

- показує не лише завершені роботи дітей, а й ті, над якими вони ще працюють;
- ставить за мету розвиток співпраці, а не змагання;
- створює можливості для взаємодопомоги між дітьми;
- забезпечує визнання компетенцій, зусиль і успіхів кожної дитини;
- пристосовує середовище дошкільної групи до потреб окремих дітей/груп дітей;
- створює традиції, щоб допомогти дітям встановити емоційні зв'язки з групою, викликати позитивні почуття і розвинути у них почуття належності до групи (створений символ дошкільної групи, виготовлені книги про дитячий садок, групу).

Якими ще способами педагоги можуть сприяти тому, щоб кожна дитина почувалася комфортно в дитячому садку і відчувала свою належність до групи?

Якщо педагог виявляє повагу до дітей, цікавлячись їхніми почуттями, ідеями та життям, то діти:

- ✓ навчаються виявляти повагу до інших;
- ✓ розвивають уявлення про себе, у них зростає позитивна самооцінка;
- ✓ покращують свої мовленнєві здібності, розмовляючи про свої почуття, ідеї і свій досвід;
- ✓ покращують комунікативні навички, розвивають здатність до емпатії.

Як це виглядає на практиці?

Педагог:

- спонукає усіх дітей висловлювати свої почуття та ідеї, ділитися життєвим досвідом і допомагає їм у цьому;
- допомагає дітям зрозуміти, що усі емоції є прийнятними, а також допомагає їм розвивати належні способи виражати свої емоції та почуття;
- використовує навички активного слухання, поширює ідеї дітей і включає їх у процес навчання; розвиває у дітей різні типи інтелекту і стилі навчання (враховуючи особливості сприймання інформації).

Як ще педагог може виявити свій інтерес до почуттів, ідей і життя дітей?

Якщо педагог піклується, щоб освітнє середовище було фізично безпечним і легко контролювалося, то діти:

- ✓ здорові і в безпеці, почуваються захищеними та відчують підтримку педагога;
- ✓ перебувають у безпеці, оскільки є менша ймовірність, що вони можуть завдати шкоди собі чи іншим;
- ✓ розвивають самодисципліну і саморегуляцію;
- ✓ вільно рухаються самостійно ігровим майданчиком / приміщенням дитячого садка або групи.

Як це виглядає на практиці?

Педагог:

- надає якісні, фізично безпечні навчальні матеріали, устаткування і меблі, що відповідають віку і розвитку дітей;
- може бачити дітей увесь час або бути впевненим у тому, що їх бачить асистент чи помічник вихователя;
- розробляє рутинні заняття і дії, щоб гарантувати безпеку дітей;
- проводить заняття і завдання так, щоб усі діти почували себе у безпеці.

Як ще педагог може потурбуватися про те, щоб середовище було фізично безпечним і легко контролювалося?

Якщо педагог піклується, щоб навколишній простір був привабливим для дітей і їм було зручно виконувати різні дії чи завдання, то діти:

- ✓ *почуваються більш комфортно і відкриті для навчання;*
- ✓ *відчують, що їх цінують;*
- ✓ *позитивно сприймають навчання та спілкування з педагогом і однолітками;*
- ✓ *розвивають здорове уявлення про себе і вищу самооцінку;*
- ✓ *можуть самостійно робити вибір і займатись в різних центрах /осередках діяльності;*
- ✓ *працюючи в центрах діяльності, творчо використовують матеріали;*
- ✓ *розвивають соціальні навички, більше навчаються в інших дітей;*
- ✓ *більш умотивовані досягати успіху.*

Як це виглядає на практиці?

Педагог:

- організовує середовище і повсякденні рутинні дії так, щоб діти могли самостійно вибрати матеріали і самі прибирати їх;
- підтримує чистоту і порядок у приміщенні групи, але при цьому спонукає дітей займатися мистецькою діяльністю, природознавством та іншими дослідницькими заняттями, які можуть створювати певний безлад;

- розміщує фотографії дітей та їхніх родин, малюнки дітей, їхні художні роботи на рівні очей дітей;
- оновлює середовище, щоб воно відображало поточні інтереси і проекти дітей;
- використовує в середовищі дитячого садка/групи знайомі дітям предмети домашнього ужитку (іграшки, подушки для підлоги, рослини, м'які меблі та інше);
- забезпечує у приміщенні групи місця як для спокійних, так і для активних занять;
- забезпечує наявність у центрах достатньої кількості матеріалів «відкритого типу», які діти можуть досліджувати;
- розробляє разом із дітьми правила і порядок дій для використання матеріалів;
- допомагає дітям зрозуміти, для чого існують певні правила, обговорює з дітьми необхідність створення додаткових або зміни встановлених правил.

Як ще педагог може зробити простір привабливим і комфортним для різноманітної діяльності дітей у дошкільній групі?

Якщо педагог використовує багато різноманітних, доступних і відповідних розвитку дітей матеріалів, які спонукають дітей досліджувати, гратися і вчитися, то діти:

- ✓ мають можливість робити самостійний вибір, вирішуючи, які матеріали вони хочуть використовувати; досліджують різноманітні матеріали і заняття, що відповідають їхньому рівню розвитку і пов'язані з навчальною програмою;
- ✓ отримують задоволення від процесу навчання;
- ✓ покращують свої знання і навички;
- ✓ підвищують свій рівень залученості.

Як це виглядає на практиці?

Педагог:

- організовує матеріали так, щоб вони були доступні для дітей, щоб діти легко могли дістати те, що їм потрібно для гри чи роботи, а потім прибрати на місце;
- забезпечує в усіх центрах діяльності різноманітні матеріали (структуровані й неструктуровані), що відповідають інтересам, досвіду, стилям навчання/сприйняття і рівню розвитку кожної дитини;
- оновлює пропонувані дітям матеріали, щоб підтримувати навчання і стимулювати нові інтереси, рівні навичок дітей та інше;
- створює матеріали разом із дітьми на основі своїх спостережень та інтересів дітей;

- у кожному центрі діяльності пропонує матеріали, які можна пов'язати з декількома різними «типами інтелекту» і стилями навчання (наприклад, у центрі математики розміщує історії про видатних математиків, задачі у письмовому вигляді, блоки (кубики) тощо);
- диференціює матеріали і організацію приміщення групи, щоб задовольнити усі потреби дітей і створити середовище, де поважають їхню культуру;
- адаптує фізичне середовище, враховуючи потреби окремих дітей, і запитує поради у фахівців і батьків;
- враховує, яким чином слід адаптувати середовище залежно від стилів навчання, зросту дітей, культурних переваг та інше.

Як ще педагог може адаптувати фізичне середовище, щоб воно відповідало потребам окремих дітей і груп дітей?

Якщо педагог спрямовує поведінку дітей на основі знання особистості і рівня розвитку кожної дитини, то діти:

- ✓ навчаються саморегуляції;
- ✓ демонструють позитивну взаємодію з іншими дітьми і дорослими;
- ✓ знають розпорядок дня, а тому менш тривожні;
- ✓ демонструють приязнь до педагогів і друзів у соціально прийнятній формі (наприклад, дитина обіймає, сідає поруч, тримає за руку);
- ✓ вчать поважати права інших;
- ✓ демонструють навички вербального вирішення проблем, не проявляючи агресію (наприклад, дитина обговорює проблему, говорить про почуття, пов'язані з цією проблемою, і намагається знайти рішення).

Як це виглядає на практиці?

Педагог:

- забезпечує контроль на такому рівні, щоб діти досягали успіху у грі або виконуючи навчальне завдання (самостійно або за підтримки дорослого);
- спонукає дітей брати участь у розробленні рутинних процедур (послідовність дій), у тому числі переходити з одного центру діяльності до іншого тощо;
- проводить ранкові зустрічі, забезпечує вибір дітьми центрів діяльності як повсякденні рутинні заняття і дії;
- навчає дітей, як вирішувати проблеми, виражати свої емоції позитивно;
- змінює навчальні матеріали і заняття, щоб задовольнити потреби усіх дітей – для запобігання проблемам із поведінкою;

- управляючи поведінкою у групі, використовує внутрішню мотивацію дітей, а не зовнішні стимули – покарання чи нагороди;
- пояснює дітям, як їхня поведінка пов'язана з їхніми потребами;
- хвалить дітей індивідуально за позитивну поведінку так, щоб це була конкретна, а не загальна похвала;
- залучає дітей до створення правил групи;
- залучає дітей до розроблення чітких процедур і очікуваних моделей поведінки для вирішення конфліктів у групі.

Як ще педагог може спрямовувати поведінку дітей на основі знання особистості кожної дитини і рівня її розвитку?

ЦІКАВО ТА ДОСТУПНО ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ СЕРЕДОВИЩА У ГРУПОВІЙ КІМНАТІ

*Кожна дитина потребує різноманітних можливостей для гри
і навчання у сприятливому освітньому середовищі
під керівництвом доброзичливого і досвідченого дорослого*

ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПІВ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ

Універсальний дизайн, який бере свій початок з архітектури та техніки, усе частіше використовують в освіті. Впровадження концепції інклюзивного навчання базується на принципах універсального дизайну.

Універсальний дизайн у сфері освіти (УДО):

- ✓ формує філософію, яка враховує потреби всіх користувачів під час освітнього процесу;
- ✓ змінює стереотипи й підходи до викладання та навчання;
- ✓ змінює навчальний процес і середовище, а не дитину;
- ✓ підтримує міждисциплінарний підхід за участі широкого кола фахівців;
- ✓ підтримує гнучкість програм, різні навчальні методики та проведення відповідного оцінювання, зважаючи на різноманіття потреб дітей та їхню підготовку до опанування матеріалу.

Універсальний дизайн в освіті – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну

(стаття 2 Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» та стаття 1 Закону України «Про освіту»).

Мета УДО полягає в ефективному залученні всіх дітей до освітнього процесу, у тому числі дітей з інвалідністю.

Водночас, неправильно вважати, що універсальний дизайн у сфері освіти є «розміром, який пасує всім», чи «панацеєю». Це, насамперед, гнучкість і пошук альтернативних рішень; процес, який підтримує усіх учнів, які навчаються у загальноосвітньому закладі.

Дотримуючись принципів універсального дизайну в освіті:

- ми розуміємо, що кожна людина навчається «по-своєму» і сприяємо її індивідуальному розвитку і талантам;
- ми усуваємо бар'єри у системі освіти та системі підтримки;
- ми цінуємо людське різноманіття;
- ми визнаємо, що діяльність ґрунтується на правах людини і принципах рівності;
- ми маємо більше шансів надавати підтримку під час навчання тим дітям, які мають особливі потреби.

У контексті організації освітнього середовища основні принципи універсального дизайну мають таке значення.

Рівноправне використання:

- ✓ архітектурно доступне та безпечне освітнє середовище;
- ✓ навчальні та ігрові матеріали підготовлені таким чином, що можуть бути використані всіма дітьми, у тому числі дітьми з різними особливими освітніми потребами.

Гнучкість користування:

- ✓ освітній процес відповідає широкому спектру індивідуальних можливостей дітей;
- ✓ забезпечує гнучкі методи представлення матеріалу та його викладання;
- ✓ гнучкі навчальні плани й програми, які відповідають індивідуальним потребам дітей.

Просте та зручне використання:

- ✓ ігрові та навчальні матеріали є простими для використання незалежно від навичок і досвіду дітей;
- ✓ ігрові та навчальні матеріали розміщені доступно і зручно, щоб не виникло потреби у допоміжних пристосуваннях для того, щоб взяти їх для використання;
- ✓ ігрові та навчальні матеріали лежать на постійних місцях, що сприяє інтуїтивному використанню;
- ✓ місця для зберігання речей, полиці для ігрових та навчальних матеріалів, інші меблі та речі туалетної кімнати мають зрозуміле для дітей візуальне й тактильне маркування.

Сприйняття інформації з урахуванням різних сенсорних можливостей:

- ✓ урахування різного впливу середовища на сенсорний досвід дитини; використання кольору, світла, звуків, текстури тощо.

Низький рівень фізичних зусиль:

- ✓ двері в усі приміщення легко відчиняти дітям із різними особливими освітніми потребами;
- ✓ застосування ергономічних деталей (наприклад, дверні ручки, меблі);
- ✓ ігрові та навчальні матеріали розміщено у зручних коробках, які легко діставати, переносити, використовувати для занять;
- ✓ ігрові та навчальні матеріали розташовано на столах зі зручним доступом або полицях на коліщатах.

Наявність необхідного розміру і простору:

- ✓ діти з особливими освітніми потребами мають можливість вільного доступу до усіх елементів навчального та ігрового середовища та вільного переміщення;
- ✓ доступні навчальні місця для дітей, у тому числі з прилеглим простором для асистентів;
- ✓ меблі, фурнітура, обладнання та освітлення є мобільними та легко регулюються відповідно до потреб дітей.

Дотримуючись принципів універсального дизайну в освіті:

- ✓ ми розуміємо, що кожна дитина навчається і розвивається «по-своєму» і сприяємо розвитку її сильних сторін і талантів;
- ✓ ми усуваємо бар'єри у системі освіти та системі підтримки;
- ✓ ми цінуємо людське різноманіття;
- ✓ ми маємо більше шансів надавати підтримку під час освітнього процесу тим дітям, які мають особливі освітні потреби.

Кінцева мета УДО полягає в ефективному долученні всіх дітей до освітнього процесу, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами.

ОСЕРЕДКИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ОБЛАШТУВАННЯ

Освітнє середовище дошкільної групи організоване через осередки діяльності для створення розвивального предметного середовища для повноцінної організації життєдіяльності дітей з метою їх вчасного цілісного і всебічного розвитку. У кожному із осередків є широкий вибір різноманітних іграшок і матеріалів, що дають змогу успішно працювати й навчатися дітям із різними рівнями розвитку і різними стилями навчання.

Матеріали в різних осередках діяльності можна переміщувати від одного осередку до іншого. Наприклад, діти можуть перенести іграшкових тварин зі столу для іграшок до осередку гри з блоками, коли вони будують зоопарк і потребують тварин, щоб помістити їх у «вольєри».

Вихователі змінюють матеріали в осередках діяльності відповідно до інтересів і рівня розвитку дітей.

Якщо є змога, можна доповнювати наявний простір новими осередками діяльності, наприклад, приготування їжі, робота з деревом для тематичних занять та особливих подій.

За правильного вибору завдань, діти з цікавістю вивчають нові концепції і впевнено опановують нові навички. Хтось швидше, а хтось повільніше, покроково, через повторення чи додаткове навчання тощо.

Осередок для занять мистецькою діяльністю

Заохочує дітей до розвитку власної творчості та задоволення від тактильних відчуттів і користування новими матеріалами.

Стимулює розвиток вербального і невербального спілкування, малої та великої моторики й інтелектуальних умінь.

Пропоновані матеріали:

фарби, папір, ножиці, фломастери, різнокольорова крейда, тканина, різна сировина для склеювання й ліплення, природні матеріали (дерево, листя, пісок).

Вихователі відповідають за створення відповідного розвивального середовища, заохочення до спілкування, задоволення допитливості та спостережливості таким чином, щоб можна було адаптовувати види діяльності до дитячих потреб.

Осередок для гри з великими блоками

Діти вивчають багато різних речей, будуючи конструкції з блоків. Це формує математичні навички, розвиває мислення, покращує вміння розв'язувати соціальні проблеми. При цьому використовується творчість, розвивається уява, здатність до концентрації уваги тощо.

Пропоновані матеріали:

кубики різного розміру й форми для створення уявних або упізнаваних форм (наприклад, будинки, міста, ферми, зоопарки).

Вихователі й діти можуть багато чого додати до цього осередку, наприклад: іграшкові легкові та вантажні автомобілі, звірів, людей, літаки, клаптики тканини.

Осередок для сюжетно-рольової гри та драматизації

Заохочує дітей розігравати те, що вони бачать у своєму житті, допомагає розуміти світ і приміряти на себе різні ролі.

Пропоновані матеріали:

різноманітний одяг та інший реквізит.

Протягом одного тижня вихователі можуть додавати сюди предмети для шиття.

Наступного тижня – речі для того, щоб гратися в космонавтів або циркових артистів; набір предметів для догляду за тваринами та інше.

Вибір предметів залежить від тих інтересів, які виявляють діти.

Осередок для розвитку грамотності

Розвиває навички слухання, читання і письма. Цей куточок має бути тихим. Тут діти можуть переглядати книжки, читати один одному або слухати вихователя.

Дітям пропонують створювати власні книжки та вигадувати, розігрувати і слухати оповідання.

Пропоновані матеріали:

книжки, журнали, папір, ножиці, олівці, фломастери, клей.

Осередок для математичних та маніпулятивних ігор

Допомагає розвивати інтелектуальні здібності, малу моторику і координацію очей та рук. Розвиває суспільні навички у спільній роботі, обговоренні та розв'язанні проблем.

Пропоновані матеріали:

мозаїка, пазли, ігри, які допомагають дітям вчитися зіставляти й з'єднувати, рахувати й сортувати, створювати власні ігри, розвивати навички мовлення.

Осередок для музичного центру

Музика підсилює почуття, формує ритм, зміцнює малу і велику моторику, надає простір для творчості.

Може використовуватись протягом усього дня для об'єднання занять (співи, рухи, танці, музичні інструменти або прослуховування музики тощо) або як фон заняття.

Осередок для гри з піском та водою

Надає дітям безліч можливостей для реалізації своїх уявлень. Може бути у приміщенні групи й у дворі садочка.

Тут формуються математичні поняття, наукові ідеї та розвивається творчість.

Пропоновані матеріали:

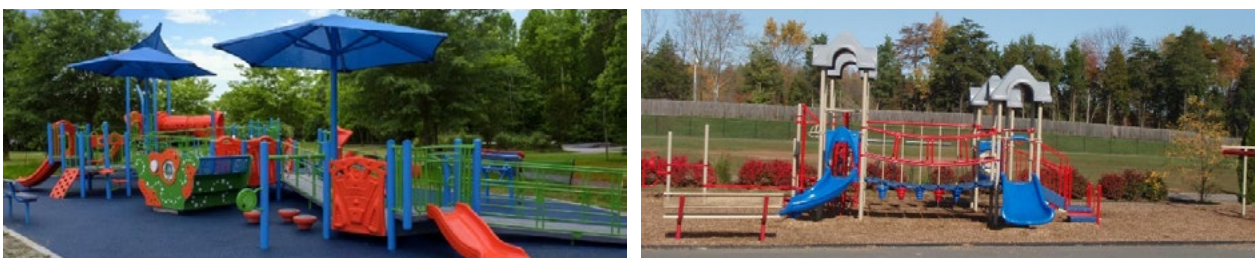
лопатки, сита, лійки, черпаки.

Заняття на свіжому повітрі

Є вимогою розкладу. Все, що відбувається у групі, може бути перенесене на свіже повітря. Діти можуть розвивати соціальні навички, знання з математики і пізнавати природу.

Під час ігор на свіжому повітрі розвивається мала і велика моторика. На свіжому повітрі дітям доступні заняття із догляду за рослинами, малювання, ігри зі сніжками та глиною, стрибки через калюжі та інше.

Заняття на свіжому повітрі забезпечують багато можливостей для того, щоб діти вивчали навколишній світ. Ці заняття розглядають як продовження занять у груповій кімнаті, а тому їх потрібно планувати так само ретельно, як і заняття у групі.

**Осередок науки.
Дослідницько-
природнича діяльність**

Може використовуватися для задоволення інтересу дітей до явищ природи і різних фізичних об'єктів. Наповнення осередку може відповідати інтересам дітей, порі року чи тематичному заняттю.

Діти ознайомлюються з такими фізичними властивостями тіл, як магнетизм, вологість, закон гравітації тощо.

Навчання відбувається на основі досягнень природничих наук, коли діти досліджують навколишній світ: дерева, рослини, тварини. Роль вихователя полягає в підсиленні наукового процесу.

ЯКА КОРИСТЬ ДІТЯМ ВІД ОСЕРЕДКІВ ДІЯЛЬНОСТІ?

Участь дітей в організації осередків допомагає сформувати у них почуття відповідальності.

Діти випробовують власні ідеї та накопичують інформацію у свій індивідуальний спосіб шляхом експериментування, досліджень та відкриттів.

Діти можуть допомагати розвішувати таблички з назвами центрів/осередків або матеріалів, складати режим дня, робити календарі днів народжень тощо.

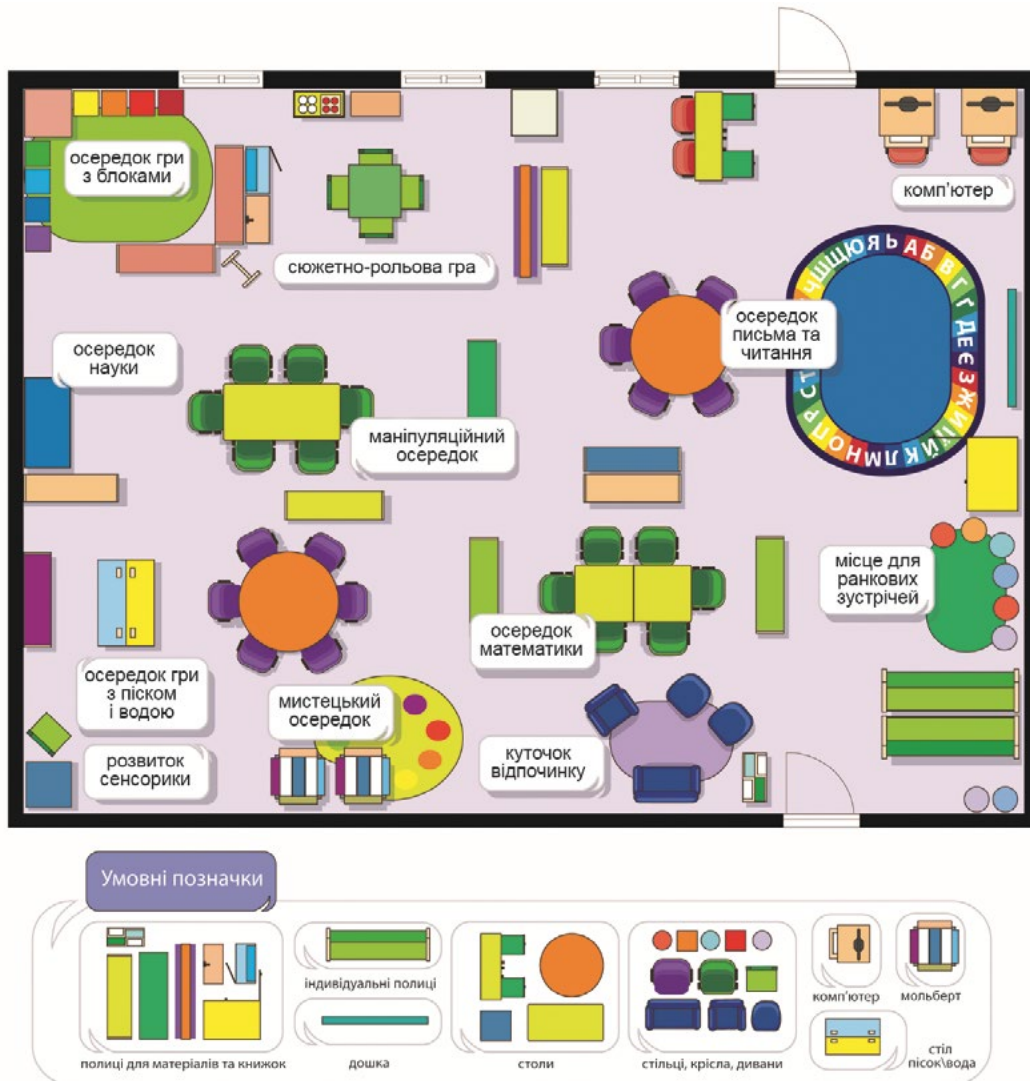
Кожна групова кімната має декілька центрів/осередків діяльності, в яких міститься багато різноманітних матеріалів для використання, дослідження та ігор.

Осередки/центри діяльності забезпечують вибір сфери навчання та матеріалів. Теми або проекти започатковує та планує вихователь, відповідно до інтересів дітей, і може додавати до відповідних центрів/осередків діяльності.

Групова кімната завжди має бути обладнана таким чином, щоб надавати дітям можливість вибору осередків/центрів діяльності та різноманітних матеріалів. Матеріали, що є в центрах, стимулюють і заохочують дітей до використання різних відчуттів.

ОБЛАШТУВАННЯ ГРУПОВОЇ КІМНАТИ

Облаштування групової кімнати має надавати дітям максимум доступу та можливостей для ознайомлення з матеріалами, взаємодії один з одним, сприяти розвитку самостійності. Це добре вдається через правильну організацію осередків діяльності.

Під час облаштування групової кімнати варто звернути увагу на **меблі й приладдя**.

В освітньому процесі для більшості дітей з особливими освітніми потребами можна використовувати ті самі меблі й приладдя, що і для інших дошкільнят.

Однак деякі діти можуть потребувати спеціальних засобів для сидіння, тримання постави тощо. Це слід з'ясувати під час зустрічі з батьками, педагогами та керівництвом закладу освіти. Педагоги мають бути ознайомлені з приладами, які використовують діти з порушеннями зору і слуху, а також діти з ортопедичними проблемами.

У групі й закладі мають бути різні види адаптивного устаткування. Наприклад, для комфорту і задоволення потреб дітей можна пропонувати різні види стільців та сидінь:

- ✓ крісла з ручками або щоковинами;
- ✓ м'які сидіння на зразок валиків або подушок;
- ✓ ослінчики, що їх одночасно можна використовувати як маленькі столики;
- ✓ підлогові сидіння, зокрема з опорами для спини.

У групі мають бути горизонтальні робочі поверхні (наприклад, столи) і вертикальні (дошки, мольберти, стіни зі спеціальними поверхнями, які можна мити тощо).

Обираючи меблі, потрібно пам'ятати про легкість доступу до них для дітей і можливість самостійного користування.

Дорослі мають стежити за тим, щоб розміри меблів та іншого обладнання відповідали зросту дітей. Висота стільчиків має бути такою, щоб ноги малят стояли на підлозі. Столи мають бути приблизно на рівні дитячої талії.

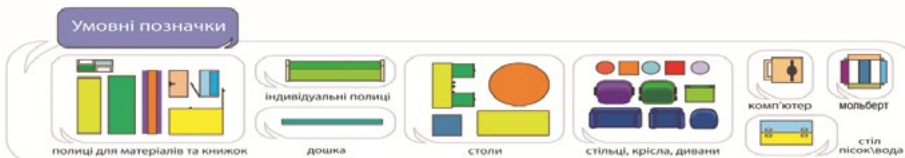
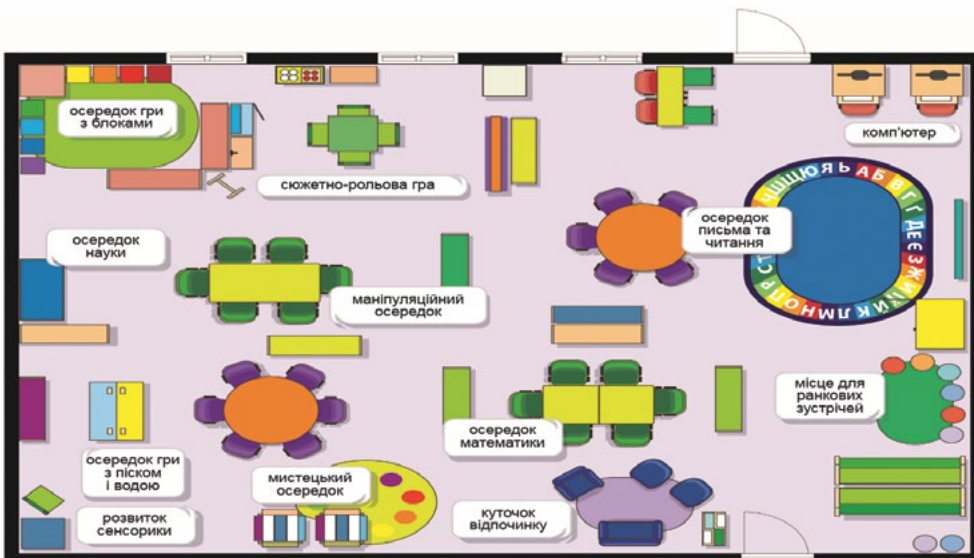
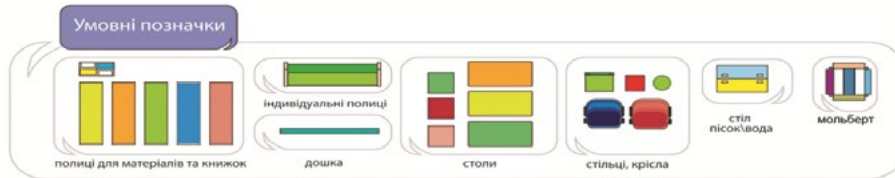
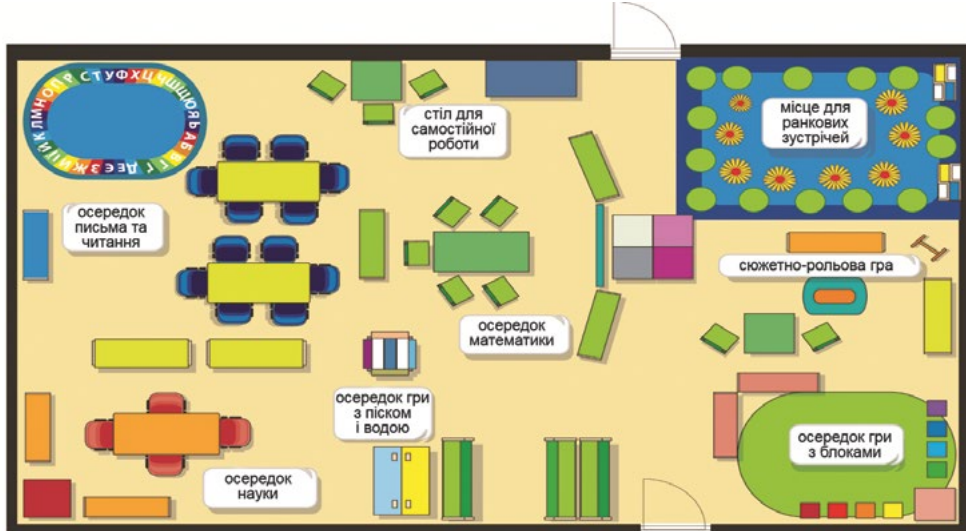
Гачки, вмивальники і туалетне приладдя треба закріпити на такому рівні, щоб діти могли вільно ними користуватися і поступово навчалися обслуговувати себе.

СЕРЕДОВИЩЕ, ЯКЕ ВІДПОВІДАЄ ПОТРЕБАМ УСІХ ДІТЕЙ

Право дитини на якісну освіту передбачає її доступність для усіх дітей, зокрема й для дітей з особливими освітніми потребами. Про яку доступність мають пам'ятати батьки та педагоги в контексті створення інклюзивного освітнього середовища?

Перш за все, це доступність самого закладу освіти.

Важливим аспектом доступності освітнього середовища є доступні меблі. Наприклад, якщо дитина пересувається в інвалідному візку, то усі іграшки, навчальні матеріали мають розташовуватися так, щоб дитина могла їх дістати за потреби.

Можливо, потрібне буде інше обладнання (наприклад, вертикалізатор), яке допоможе дитині утримувати своє тіло в просторі й руками брати участь у тій чи іншій діяльності.

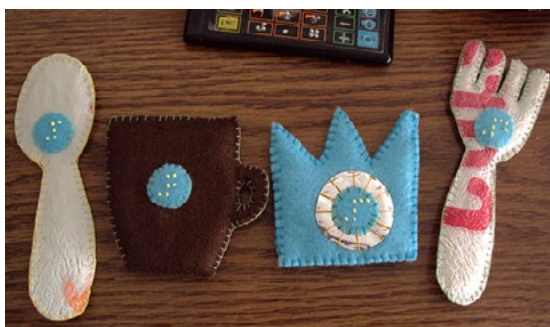
Іноколи дітям можуть знадобитися допоміжне обладнання (наприклад, ходунки), щоб мати змогу вільно пересуватися як у приміщенні, так і на дворі.

У цьому випадку слід подбати, щоб був достатній простір і не було фізичних бар'єрів для пересування.

Для дітей, які відчувають труднощі з утриманням рівноваги, такі пристосування, як перила вздовж стін, допоможуть безпечно переміщуватися у групі й за її межами.

Іншим важливим аспектом доступності є доступність навчальних матеріалів. Деякі діти можуть відчувати труднощі з координацією при використанні таких матеріалів і знарядь навчального процесу, як пензлики, кольорові олівці, фломастери, пазли. Таким дітям допоможуть спеціальні насадки, які одягають на олівці чи пензлики.

Альтернативою є ігри, які можна виконувати на комп'ютері за допомогою адаптованої «мишки».

Освітнє середовище має бути доступним і безпечним для усіх дітей, у тому числі для дітей з різними порушеннями зору. Обирайте меблі із заокругленими кутами і поверхнями.

У разі наявності гострі поверхні й кути мають бути позначені контрастною фарбою; у дитячих книгах має бути великий шрифт, об'ємні малюнки, а за потреби – шрифт Брайля.

Не менш важливим елементом доступного освітнього середовища є доступність видів діяльності, зокрема для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Такі діти швидко втомлюються та можуть проявляти агресивність, діяльність за інерцією, невпевненість тощо, якщо заплановані вихователем види діяльності є надто складними для них.

Щоб цього не трапалося, педагоги мають планувати види діяльності, які відповідають рівню розвитку дітей та розбивати їх на етапи. При цьому велику роль відіграє систематичне оцінювання, яке допомагає визначити актуальний рівень розвитку дитини та зону її найближчого розвитку, тобто якими вміннями і навичками дитина може оволодіти найближчим часом.

Педагоги можуть ознайомлювати дитину зі складнішими концепціями, поки вона не буде відчувати себе впевненіше. Наприклад, якщо дитина вже вміє сортувати два кольори (червоний і жовтий), можна запропонувати вправи на сортування трьох кольорів і при цьому навчити дитину називати їх.

Потрібно пам'ятати, що освітнє середовище містить щонайменше два аспекти – фізичний і соціальний, доступність останнього досягається за допомогою таких стратегій, як надання підтримки і заохочення з боку дорослих і однолітків.

Також важливим чинником доступності середовища є його постійність, яку можна забезпечити наявністю розпорядку дня, розміщенням меблів та матеріалів.

Для вихователя важливо знати про особливі освітні потреби дітей, щоб здійснити необхідні зміни у середовищі ще до того, як дитина прийде у групу.

Корисним ресурсом у цьому є батьки дитини з особливими потребами та інші фахівці.

Групова кімната є динамічним і змінюваним простором, що заповнений матеріалами та заняттями, призначеними для задоволення індивідуальних інтересів і розвитку дітей.

І, насамкінець, доступність освітнього середовища має забезпечувати безпеку дітей. Меблі, навчальні матеріали, іграшки, обладнання – все має бути безпечним, тобто таким, щоб у жодному разі не завдавати шкоди життю і здоров'ю дітей. Окрім цього, важливо навчати дітей правилам безпеки: не бігати у групі, не кидати предмети, не штовхатися тощо. Це допоможе усім дітям, в тому числі дітям з особливими потребами, почуватися більш упевнено, комфортно та у безпеці, не відчуваючи страху, що вони можуть завдати шкоди собі чи іншим.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА З УРАХУВАННЯМ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ

Освітнє середовище для дітей має забезпечувати баланс між прагненням дітей до самостійності і незалежності та потребою у забезпеченні їхньої безпеки

Освітнє середовище: діти віком 3–4 роки

Освітнє середовище для дітей 3–4 років має забезпечувати баланс між прагненням дітей до самостійності й незалежності та потребою у забезпеченні їхньої безпеки.

Цей баланс педагоги можуть забезпечити через ситуації нескладного вибору, заспокоюючи дітей, які переживають стрес, та надаючи підтримку дітям при виконанні нових завдань.

Діяльність дітей у групі дуже нагадує те, що вони зазвичай роблять удома зі своїми батьками – бігають, повзають, стрибають.

Освітнє середовище для дітей цього віку містить кілька чітко позначених осередків діяльності, де можуть перебувати 3–4 дітей, які залучаються до різних видів діяльності, у тому числі гри з піском і водою, малювання пальцями, конструювання за допомогою великих блоків (кубів), танців під музику, слухання книжок, які читають дорослі.

В осередках діяльності має бути достатньо матеріалів й іграшок для того, щоб малюки не чекали довго своєї черги.

Групова кімната організована таким чином, щоб забезпечувати потребу в активному русі.

Іграшки і навчальні матеріали розміщують на рівні очей дитини, щоб діти могли здійснювати свій вибір та повертати матеріали на свої місця після гри чи під час прибирання.

З метою забезпечення безпеки вихователі повинні мати можливість бачити усіх дітей у середовищі, тобто постійно тримати їх у полі свого зору.

Що можна побачити в ефективно організованому середовищі для дітей цього віку і чому це важливо?

- **Кілька просто організованих осередків діяльності**, в яких розміщені іграшки і різні навчальні матеріали. Розмаїття навчальних матеріалів сприяє розвитку самостійності малюків під час вибору цих матеріалів, а також вибору друзів, з якими вони хочуть працювати.
- **Наявність мистецького осередку** з покриттям, що легко миється, щоб можна було проводити щоденні заняття з малювання, ігри з піском і водою. Важливо пам'ятати,

що малюки з радістю малюють на мольберті, однак пензлик для малювання має бути товстий, а кількість кольорів невелика. Малювання сприяє розвитку моторики, творчості, а також позитивної самооцінки.

- **Гра з водою і піском** розвиває дослідницьку діяльність, допомагає малюкам дізнаватися про такі принципи, як причинно-наслідковий зв'язок. Важливо, щоб покриття на підлозі можна було легко помити для того, щоб проводити цей вид діяльності щодня.
- **Низькі, відкриті полиці, на яких розміщені іграшки, інші матеріали**, позначені малюнками/зображеннями для того, щоб діти знали, де і що зберігається. Діти у цьому віці вже намагаються бути самостійними і хочуть відчувати себе компетентними. Низькі, відкриті полиці дають їм можливість самим вибирати іграшки і класти їх на місце самостійно, не просячи дорослих про допомогу. Зображення допомагають малюкам побачити правильне місце.

- **Особисті місця, куточки усамітнення**, в яких можуть лежати ковдри, великі подушки або великі м'які іграшки. Деякі діти швидко втомлюються від загального галасу в групі, і їм потрібна перерва, щоб відновити свою енергію. Є діти, які просто хочуть побути наодинці. Такі куточки усамітнення дають можливість спостерігати за діяльністю у групі на відстані. Важливо, щоб такі місця добре бачили вихователі, які мають забезпечити безпеку усім дітям у групі.
- **Місця, де розташоване обладнання для розвитку великої моторики**. Діти у цьому віці є дуже енергійними. Вони потребують багато можливостей протягом дня, щоб мати змогу активно рухатися, розвиваючи свою велику моторику. Часто вони не можуть дочекатися прогулянки надворі, щоб побігати та пострибати. Тому важливо передбачити такі місця у групі також.

- **Безпечний ігровий майданчик надворі**, де розміщені низькі гойдалки, інше обладнання для рухових видів діяльності, яке відповідає віку дітей. Нерідко діти у цьому віці змушені гратися на майданчиках, обладнання яких пристосоване для дітей старшого віку, а тому може бути небезпечним для малюків. Обладнання, призначене для дітей 3–4-річного віку, має бути безпечним і водночас містити певні виклики (маленькі «безпечні перешкоди»). Долаючи ці виклики, діти розвивають навички.
- **Місця для зберігання особистих речей**. Зазвичай діти проводять у дитячому садку багато годин, тому вони повинні почувати себе у безпеці. Часто діти приносять із собою різні речі з дому, які допомагають їм почуватися комфортно і у безпеці, але якими вони не бажають ділитися з іншими (ковдри, м'які іграшки тощо). В групі мають бути місця, де діти зберігатимуть власні речі.
- **Малюнки, на яких зображені знайомі предмети, люди (у тому числі члени сімей дітей) і тварини**, розміщені на рівні очей дитини.

Часто вихователі розміщують малюнки дітей чи інші зображення на своєму рівні. Такі малюнки стають формальною «прикрасою» стін, бо дітям незручно їх роздивлятися. Коли діти бачать зображення знайомих їм предметів і людей, їхнє почуття безпеки збільшується.

Освітнє середовище: діти віком 5–6 років

Дошкільні програми для дітей 5–6 років забезпечують можливості розвивати власні інтереси, навчатися співпрацювати з іншими. Саме цей вік дає можливості для розвитку ініціативності дітей:

вони отримують найбільше переваг, коли можуть досліджувати і виконувати види діяльності за власним вибором. Роль педагога полягає в тому, щоб полегшувати і направляти процес пізнання, а не просто надавати відповіді на дитячі запитання.

Освітнє середовище у групах дітей 5–6-річного віку спрямоване на розвиток самостійності, створення умов для прийняття рішень, заохочення ініціативи та залучення. Група поділена на осередки, які пропонують різні види діяльності відповідно до інтересів і здібностей усіх дітей.

Це можуть бути осередки для гри з блоками (кубиками), розвитку грамотності, мистецтва, драматичної (сюжетно-рольової) гри, науки (природничо-науковий центр) та інші. У групі мають бути місця, які передбачають як роботу дитини наодинці, так і у групі з іншими дітьми. Саме спільна робота сприяє розвитку соціальної компетентності.

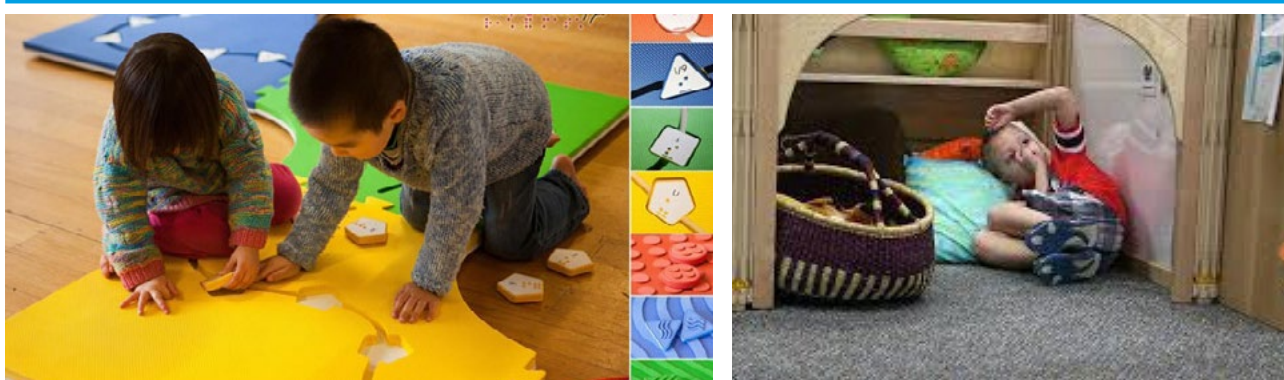

Що можна побачити в ефективно організованому середовищі для дітей цього віку і чому це важливо?

- **Галасливі зони відокремлені від зон, які передбачають спокійні, тихі види діяльності.** Наприклад, осередок гри з блоками чи драматичної гри можуть бути розташовані поруч, але відокремлені від осередку розвитку грамотності. Це важливо, оскільки дітям цього віку легше зосередитися на спокійних видах діяльності, якщо їх не відволікає галас.
- **Невисокі меблі** (столи, стільчики, тумби), які розміщуються на підлозі, та килимове покриття, яке сприяє визначенню «кордонів» між різними осередками діяльності. Саме це допомагає розрізняти межі осередків та полегшує концентрацію дітей на тому чи іншому виді діяльності.
- **Осередки пропонують різні види діяльності**, які дитина може вибирати самостійно, адже одне з важливих завдань дошкільних програм для дітей цього віку – навчити здійснювати самостійний вибір. Педагоги можуть сприяти цьому, забезпечуючи різні можливості для здійснення вибору – вибір осередків діяльності, вибір навчальних матеріалів, вибір друзів, з якими дитина хоче працювати разом тощо.
- **Навчальні матеріали розміщені на низьких полицях і позначені малюнками або словами**, щоб діти могли самостійно взяти матеріали з полиць і повернути їх на своє місце. Вільний доступ до матеріалів заохочує дітей до вибору, позначення їх місця зберігання є ознакою того, що у середовищі цінують порядок. Це також сприяє розвитку відповідальності за підтримання цього порядку, розвитку самостійності та позитивної самооцінки. У процесі прибирання розвиваються такі когнітивні навички, як сортування та класифікація.
- **Матеріали в осередках діяльності розміщують у логічному порядку**, наприклад, олівці й фарби разом із папером для малювання. Це полегшує розуміння дітьми поєднання матеріалів, їх правильне застосування.

- **Затишні місця (куточки усамітнення)**, в яких є великі м'які подушки, крісла-гойдалки, де діти можуть розслабитися або побути разом зі своїм другом. Діти потребують можливості відпочити від загального галасу, відновити свою енергію, оскільки проводять багато часу у групі. Тому наявність затишного місця (куточку усамітнення) сприяє їх емоційному благополуччю та позитивній поведінці. Для деяких дітей з особливими освітніми потребами, які дуже чутливі до звуків і швидко втомлюються, такі затишні місця є особливо важливими.
- **Малюнки дітей та інші малюнки, пов'язані з темою тижня, розміщені на стінах на рівні очей дитини**, бо діти не звертають увагу, рідко вдивляються у малюнки, розміщені вище рівня їх очей. Розміщення робіт дітей на доступному їм рівні демонструє повагу до їхніх зусиль та дає їм можливість пишатися своїми результатами.
- **Місце для активних ігор, де розташоване обладнання для розвитку великої моторики**. Щоденні види діяльності, спрямовані на розвиток великої моторики, є важливими для дітей цього віку. Водночас, фізичний розвиток сприяє розвитку позитивної самооцінки, оскільки у дітей зміцнюється почуття впевненості у своїх силах.
- **Безпечний, добре організований зовнішній простір, де розміщені матеріали і обладнання для різних видів діяльності** – малювання, роботи з деревом, гри з водою. Зовнішній простір забезпечує нове середовище для дітей – місце для досліджень, гри, вивільнення енергії. Важливо пам'ятати, що усі види діяльності, які проводять у групі, можна практикувати й на свіжому повітрі.
- **Простір і матеріали є адаптованими для дітей з особливими освітніми потребами**. Залучення дітей з особливими потребами має переваги для усіх учасників освітнього процесу – дітей, педагогів і батьків.

- **Дошка інформації для батьків**, яка регулярно оновлюється. Це окремо організоване місце, де привабливо розміщуються цікаві статті з питань розвитку дітей, оголошення про заходи у дитячому садку. Інформація для батьків на дошці демонструє повагу до них і бажання педагогів інформувати їх про життя дитячого садка.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Ефективне інклюзивне середовище – це не лише наявність відповідних меблів, обладнання, навчальних матеріалів, а і якість взаємодії між дітьми

ОСНОВНІ СТРАТЕГІЇ СТВОРЕННЯ СПІЛЬНОТИ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ВИБОРУ

Одним із важливих чинників для розвитку самовизначення і самоактуалізації дітей є забезпечення можливості здійснювати вибір у групі і, відповідно, приймати самостійні рішення, усвідомлюючи при цьому їх наслідки. Такі можливості для вибору педагога можуть легко організувати через вибір навчальних матеріалів, підходів до вирішення проблем, центрів діяльності та друзів, з якими вони хочуть гратися тощо.

Ми, дорослі, виявляємо більше бажання і готовність працювати з викликами, коли у нас є вибір змісту й підходів до поставлених проблем («що робити» і «як робити»). Це властиве і дітям. Їхні бажання й успіхи зростають, якщо дитина певною мірою контролює власні процеси пізнання.

Сучасні дослідження у сфері діяльності мозку та поведінкових ситуацій підтверджують, що особистий внесок у поставлене завдання є доброю спонкою і дає позитивні результати.

ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

На початку посібника ми вже зазначали про те, що важливо приділяти увагу формуванню цінностей, які є не лише невід'ємною складовою формування компетентностей, а й чинником успішної інклюзії. При цьому цінності мають бути «інклюзивними», тобто такими, що об'єднують усіх учасників освітнього процесу.

Варто пам'ятати, що діти приходять із дому, де панують свої сімейні цінності, тому важливо їх обговорювати і визначати ті, які є спільними для дітей, батьків і педагогів саме цієї дошкільної групи.

Коли ці цінності будуть обговорені та прийняті усіма дітьми як дороговкази поведінки, їх потрібно написати на великому аркуші паперу і розмістити так, щоб бачили усі – діти, вихователі й батьки.

Пропонуємо вправу з обговорення цінностей, яку можна проводити з дітьми.

ОБГОВОРЕННЯ ЦІННОСТЕЙ

- ✓ Під час групового заняття, коли всі діти зібрались разом у місці проведення ранкових зустрічей, попросіть дітей розповісти про ситуації, в яких вони почувалися дуже добре і в яких – погано.
- ✓ Поставте запитання, які допоможуть виявити ті цінності, які були або яких не було у зазначених ситуаціях.
- ✓ Обговоріть ці цінності з дітьми, дайте їм можливість висловити свої позитивні й негативні почуття.
- ✓ Запитайте дітей, що, на їхню думку, означає бути чесним, добрим, відповідальним, аби зрозуміти, як діти ставляться до різних цінностей, відповідно до власного досвіду. Наприклад, розгляньте таку цінність, як «повага». Запитайте дітей, чи

повинні дорослі їх поважати? Як дізнатися, чи тебе поважають? Чи поважають діти в групі один одного? Звідки вони про це знають?

- ✓ Запитайте дітей, що означає захищати когось словами, а не кулаками. Чи можуть вони пригадати такий випадок? Запитайте дітей про випадки, коли їх ображали або коли вони запобігали образі.
- ✓ Записуйте на папері думки, які виникають під час обговорення.
- ✓ Моделюйте навички активного слухання і використовуйте цей час, аби підкреслити, що кожен у групі може говорити і ви хочете почути всі думки, але по черзі. Таким чином діти демонструють повагу один до одного, а ви – до дітей.

РОЗВИТОК ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ми вже зазначали, що середовище може відігравати велику роль у розвитку відповідальності дітей. Це відбувається коли педагог поступово і методично представляє усі навчальні матеріали – олівці, фарби, книжки тощо – та місце їх зберігання. При цьому важливо залучати дітей у процес прийняття рішень. Наприклад, під час розповіді про особливості клею педагог може запитати дітей, де краще його зберігати – в центрі грамотності чи у мистецькому центрі.

Обидві ідеї є доречними, але діти мають спільно прийняти рішення щодо місця зберігання. Така участь у дискусії створює для дітей можливість вчитися висловлювати власну думку й обґрунтовувати її, слухати думки інших дітей, приймати спільні рішення.

Для кращого орієнтування щодо розміщення навчальних матеріалів, для кожного із них потрібно мати зображення (малюнок або фотографію) з назвою предмета. Варто прикріпити це зображення на полицю чи коробку, де зберігаються ці матеріали (наприклад, коробку з ножицями, фломастерами тощо).

Якщо діти ще не вміють читати, вони будуть асоціювати відповідні зображення зі словами, а це сприятиме оволодінню техніки читання «цілими словами». На певних етапах ця техніка є дуже дієвою для багатьох дітей з особливими освітніми потребами.

ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВИЛ

Однією з відмінностей традиційної і сучасної дошкільної групи є, зокрема, процес вироблення спільних правил.

У традиційній групі дитячого садка ці правила встановлювалися вихователями і пояснювалися дітям. У сучасній дошкільній групі правила розробляють за участю дітей. Щоб залучити дітей до цього процесу, педагог збирає їх у місці для проведення ранкових зустрічей і розпочинає дискусію про призначення правил.

- ✓ Важливо, щоб діти почали розуміти, що правила, як і закони, створені для забезпечення людей, для захисту їхніх індивідуальних прав і свобод, служать дороговказами щодо відповідної поведінки.
- ✓ Дітям слід знати, що правила радше регулюють потрібну поведінку, ніж забороняють певні дії.

Під час обговорення вихователь може навести приклади позитивних коротких правил, наприклад: **«Класти іграшки на свої місця», «Слухати, коли говорять інші»** тощо.

- ✓ Також важливо враховувати правила, які пропонують діти. Варто нагадати дітям, що потрібно вибрати кілька конкретних, а не велику кількість дуже деталізованих правил.

Після того, як правила узгоджені і записані на великому аркуші паперу, педагог має звертати увагу дітей на дотриманні цих правил, моделюючи свою поведінку відповідним чином і заохочуючи інших дітей до цього.

Наприклад, якщо діти погодили правило «Слухати, коли говорять інші» і педагог помітив, що хтось із дітей уважно слухає іншого, він може сказати про це («Петрику, я помітила, що ти уважно слухав Соломіюку, коли вона говорила»).

Наприклад, якщо прийнято правило «Слухати, коли говорять інші», а двоє дітей розмовляють, педагог може так прокоментувати це: «Зараз говорить Василь а ви – слухаєте».

- ✓ Коли діти порушують правила, педагогу слід нагадати їм, що вони разом приймали ці правила, і заохотити дітей виправити свою поведінку.
- ✓ Дітям важливо знати, що дорослі допоможуть їм навчитися керувати своєю поведінкою, але для цього їм потрібна підтримка, заохочення, нагадування та спонукання.

УЧАСТЬ ДІТЕЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Участь дітей в організації освітнього середовища групи допомагає сформувати у них почуття відповідальності й розуміння того, що групова кімната належить саме їм.

Іншими словами, діти беруть участь в організації своєї навчальної домівки.

- ✓ Педагогам важливо заохочувати дітей брати участь у прийнятті рішень щодо того, де розмістити іграшки, навчальні матеріали, як оформити групову кімнату, хто буде відповідальний за ту чи іншу роботу.
- ✓ Діти можуть допомагати оформлювати таблички з назвами центрів діяльності, складати розклад, створювати календарі днів народжень тощо.

БАГАТОМАНІТНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ

Навчальні матеріали в групі мають відображати багатоманітність сімей дітей і певною мірою багатоманітність, яка є у світі. Це можуть бути зображення людей із різними можливостями як активних громадян.

Наприклад, зображення людей похилого віку, які займаються цікавими заняттями, або зображення чоловіків і жінок, які займаються нетрадиційними для них заняттями (жінка – пожежниця, чоловік – вихователь дитячого садка), позитивні зображення людей з інвалідністю тощо.

Такі позитивні образи багатоманітності можуть бути на фотографіях, мистецьких роботах, постерах, у книжках, серед іграшок тощо. Вони допомагають дітям позитивно сприймати багатоманітність як одну з основних цінностей інклюзивної освіти.

ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЮТЬ РІЗНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ

Ефективне інклюзивне середовище – це не лише наявність відповідних меблів, обладнання, навчальних матеріалів, а і якість взаємодії між дітьми.

Важливо пам'ятати, що діти не народжуються зі сформованим умінням взаємодіяти з іншими людьми. Це вміння формується поступово, за допомогою батьків, педагогів, інших осіб.

Освітнє середовище також може сприяти цьому, забезпечуючи можливості для роботи в групах, парах і наодинці. Роль педагогів полягає у забезпеченні таких можливостей шляхом планування різних видів діяльності, які передбачають різні форми навчання.

Кооперативні групи

За допомогою цього методу в осередках діяльності разом граються двоє, троє, четверо або більше дітей. Вони обмінюються матеріалами, обговорюють і реалізують свої ідеї, планують і переплановують гру, визначають послідовність дій гравців тощо.

Робота в парах

Двом дітям пропонують заняття, в якому мають брати участь обоє. Наприклад, малювання, ліплення з тіста, складання головоломок, будівництва з кубиків, рольові ігри тощо. Це можуть бути спонтанні ігри дітей або ігри під керівництвом педагога.

Індивідуальні інструкції

За цього підходу одна особа (дорослий чи дитина) керує діями іншої. Роль педагога – демонструвати і моделювати поведінку, спостерігаючи за діями і реакціями дітей. Інколи, для ефективного навчання дітей, завдання доводиться ділити на кілька послідовних етапів. Буває необхідним і багаторазове повторення. Нерідко малюкам доводиться підказувати, як вони можуть використовувати нещодавно набуті вміння.

Самостійні заняття

Гру наодинці можна спостерігати, коли дитина повністю поглинута якоюсь справою. Заохочуючи малюків до індивідуальних занять, педагоги привчають їх робити самостійний вибір і допомагають їм досягти незалежності.

ПРИКЛАДИ ПРАКТИКИ

Виховательку турбувало те, що надворі Ганнуса часто грається на самоті. Вона спостерігала, що дівчинка не може рухатися з тією самою швидкістю, що й інші діти, проте вважала, що вона може брати участь у групових іграх у пісочниці та на гойдалці. За підтримки виховательки Ганнуса почала порпатися в піску і заповнювати ним відерця, а також із задоволенням гойдатися з друзями. Після того, як взаємодія дітей налагодилася, вони, разом із Ганнусею, винайшли собі нову гру – по черзі катали один одного на візку навколо ігрового майданчика.

Коли Петрик добре навчився гратися наодинці, його вихователька почала готувати малюка до ігор із товаришами. Ася Павлівна сказала Петрику, що хотіла б із ним погратися. Вони сіли біля столу і почали складати вежу з пластикових кубиків. Потім вихователька запросила приєднатися до них іншого хлопчика. Ася Павлівна продовжувала сидіти біля столу, проте поступово припинила складати кубики і лише висловлювала свою щирю зацікавленість роботою хлопчиків. Після кількох ситуацій, коли Петрик потребував допомоги, хлопчик нарешті продемонстрував певне вміння гратися з товаришем без втручання дорослих.

Олень має хороший фізичний розвиток. Він уміло керує іграшками на колесах на ігровому майданчику, прудко бігає, вправно лазить, може спускатися по палі. Втім, він не вміє стрибати через мотузку, що найбільше люблять робити діти в групі. Вихователька помітила, що хлопчик тримається осторонь, коли в нього виникають труднощі з опануванням нових умінь. Вона запропонувала хлопчикові погратися разом і послідовно продемонструвала йому всі елементи стрибка через мотузку. Після кількох спроб він оволодів новими навичками і почав стрибати разом з іншими дітьми.

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

В інклюзивному освітньому середовищі діти з особливими освітніми потребами щодня мають багато можливостей для соціальної взаємодії зі своїми однолітками. Однак простого перебування дитини в групі недостатньо. Педагоги мають сприяти спілкуванню і взаємодії між дітьми з особливими потребами та їхніми однолітками. Цього можна досягати різними способами.

Використовуючи картки з іменами дітей, можна розсадити їх під час обіду чи занять у колі так, щоб поруч із дитиною з порушеннями мовленнєвих навичок опинилася дитина, яка вже добре говорить.

Доручіть цій дитині активно спілкуватися із сусідом. Деякі діти люблять навчати товаришів чи допомагати їм. Іншим може просто подобатися хтось з однолітків, що також сприяє взаємодії між ними.

Потрібно враховувати особисті риси дітей при поділі їх для занять у невеликих групах.

Пропонуючи види діяльності, під час яких діти мають активно розраховувати один на одного, педагог може сприяти встановленню між ними дружніх стосунків.

Доцільно пропонувати дітям обирати не лише осередок діяльності, в якому вони гратимуться, а й товариша, з яким вони це робитимуть. Такий підхід особливо корисний під час роботи з дітьми, яким важко робити вибір або започатковувати гру.

Діти з особливими потребами також повинні мати можливість допомагати своїм одноліткам.

Сприяти соціальній взаємодії серед дітей можна під час неструктурованих групових занять, занять із музики чи фізкультури.

Наприклад, можна об'єднати в пари дітей з особливими освітніми потребами та малят із типовим рівнем розвитку і запропонувати їм заспівати пісеньку. Ця стратегія особливо ефективна під час роботи з дітьми, які хочуть отримувати допомогу від однолітків, а не від дорослих.

Щоб залучити пасивну дитину, яка не бере участі в групових видах діяльності, можна використовувати команди на зразок: «Дай другові п'ять», «Потисни другові руку» тощо.

Іноді діти з особливими потребами не бажають гратися з однолітками, можуть боятися це робити, діяти дуже повільно чи бути занадто сором'язливими. Щоб сприяти соціальному розвитку таких дітей, педагог може використовувати деякі з наведених нижче стратегій:

- ✓ **Пропонуйте дітям безпечне місце, звідки вони могли б спостерігати за діяльністю інших.** Часто малюки багато чого навчаються у такий спосіб і можуть повністю долучитися до гри через спостереження.
- ✓ **Дотримуйтесь усталеного розпорядку дня, постійного порядку дій.** Дитина почуває себе безпечніше, коли може передбачати послідовність подій і точно знає, де розміщені ті чи інші матеріали.
- ✓ **Сприяйте залученню дітей до груп.** Цього можна досягти різними методами. Вихователь може підсовувати іграшки або матеріали ближче до дитини. Може пропонувати дітям виконати завдання удвох. Невербальному спілкуванню сприяють і такі заняття, як малювання, танці чи гра на музичних інструментах.

- ✓ **Використовуйте позитивні підкріплення.** Посмішка, кивок головою чи поплескування по спині можуть бути ефективнішими, ніж голосні коментарі перед усією групою. Не примушуйте дітей брати участь у групових видах діяльності, а приділяйте їм індивідуальну увагу, щоб у них з'явилось почуття довіри, необхідне для колективної роботи. Хваліть дітей за правильні дії, наприклад: «Дякую, що ти допоміг приготувати все для сніданку. Це була відмінна робота».
- ✓ **Звертайте увагу на зусилля, а не на результат.** Під час роботи з дітьми з особливими потребами важливо насамперед звертати увагу на їхні зусилля і мотивацію, а не на кінцевий результат. Приміром, учитель може сказати: «Те, що ти робив, дуже корисно!»

У процесі розвитку позитивної соціальної взаємодії багато труднощів виникає у роботі з дітьми з поведінковими порушеннями. Такі діти погано контролюють себе, і працювати з ними в групі особливо складно. Їхня поведінка може змінюватися від високоактивної до ворожої. У процесі роботи з такими дітьми слід чітко встановлювати правила і використовувати педагогічні стратегії, що сприяють розвитку у дітей внутрішнього контролю і відповідальності. Ось деякі з них:

- ✓ **Обмежуйте рівень шуму і візуальної стимуляції.** У групі мають бути місця, де діти могли б гратися і працювати подалі від надмірно гамірних і жвавих осередків. Деякі гіперактивні діти занадто збуджуються від візуальної і звукової стимуляції, і для концентрації уваги їм потрібне затишне, структуроване довкілля. Іншим же активним дітям необхідна додаткова стимуляція, інакше вони швидко втрачають інтерес.
- ✓ **Давайте чіткі вказівки.** Діти повинні розуміти, що ви від них очікуєте. У групі треба вивісити розпорядок дня, чітко позначити й розташувати у відповідних місцях матеріали. Деякі діти бажають мати своє визначене місце у групі. Правила поведінки в групі мають бути всім відомі і зрозумілі. На агресивну поведінку слід реагувати негайно. Використовуйте короткі «тайм-аути», щоб заспокоїти занадто збуджених дітей.

- ✓ **Учіть дітей контролювати свої дії.** Коли діти починають відчувати себе відповідальними особами, у них зменшується потреба в негативній поведінці.
- ✓ **Дотримуйтесь установленого розпорядку дня.** Дітям легше переходити від одного заняття до іншого, коли вони знають послідовність дій і можуть відповідно приготуватися.
- ✓ **Встановлюйте чіткі правила.** Правила мають бути конкретними, простими і містити відповідні обґрунтування. Приміром: «Розмовляємо впівголоса, щоб всі могли чути один одного». Важливо залучати дітей до участі у виробленні правил поведінки в групі.
- ✓ **Логічно і відповідно реагуйте на поведінку.** Позитивна реакція, наприклад, посмішка чи похвала, сприяє повторенню і закріпленню поведінки. Виправлення ж діють навпаки. Реакція з боку дорослих має відповідати віковій дитини та її вчинкам. Наприклад, якщо малюк розлив молоко іншій дитини, йому треба просто допомогти витерти стіл і налити іншу склянку.

- ✓ **Проводьте заняття, що потребують співпраці.** Ігри в осередках діяльності допомагають дітям навчитися приєднуватися до груп, спілкуватися, розв'язувати конфлікти, вести переговори тощо.
- ✓ **Навчання соціальних умінь на прикладі однолітків.** Однолітки можуть демонструвати певні дії чи види поведінки дітям з особливими потребами, щоб ті могли їх наслідувати.
- ✓ **Заохочуйте позитивну соціальну поведінку за допомогою щирої похвали.** Через певні дії педагога діти вчаться розуміти, коли їхня поведінка є соціально прийнятною. Похвала за певні вчинки допомагає малюкам усвідомити переваги такої поведінки.
- ✓ **З розумінням підходьте до індивідуальних відмінностей.** Кожній дитині властивий свій темперамент, стиль навчання, рівень розвитку, здібності. Вихователі мають толерантно сприймати людські відмінності й навчати цьому дітей.

- ✓ **Забезпечуйте зрозумілі інструкції.** Дітям з особливими освітніми потребами необхідні різноманітні інструкції педагога протягом усього дня. При цьому важливо спостерігати, чи може (і в який спосіб) дитина засвоювати інформацію під час групових занять. Можливо, її слід посадити в зручному місці (ближче до себе тощо), використовувати візуальні способи привертання уваги до важливих питань чи зменшити тривалість заняття.

ПРИСТОСУВАННЯ ДОВКІЛЛЯ ДО ПЕТРИКА

Під час розроблення навчального плану для Петрика було визначено довгострокову мету – поліпшити його здатність до самоконтролю. Батько хлопчика і вихователька почали з пристосування довкілля. Було вирішено мінімізувати зовнішній шум (у групі і вдома), оскільки в тихих, затишних місцях концентрація уваги Петрика була кращою. Вихователька поклала в кутку групи м'який килимок та кілька великих подушок і сказала дітям, що це куточок для спокійних ігор. Петрик часто грався там на самоті.

Було вирішено обмежити асортимент наявних матеріалів та іграшок, оскільки розмаїття негативно впливало на здатність хлопчика тримати увагу. Коли він мав справу лише з кількома предметами, кількість невдач і розчарувань була меншою. Вихователька поділила улюблені комплекти кубиків Петрика на кілька частин і розклала їх в окремі коробки. Навіть за обмеженої кількості матеріалів з однієї коробки Петрик будував досить різноманітні конструкції, що свідчило про його багату уяву і схильність до творчості. За такого підходу й сам Петрик почав помічати свої успіхи в роботі з маніпулятивними іграшками.

Вихователька показала Петрику розпорядок дня з малюнками, щоб допомогти йому зрозуміти послідовність деяких подій. Хлопчик скоро навчився самостійно визначати, яке заняття буде наступним.

За будь-яких успіхів Петрика, великих чи маленьких, вихователька звертала на них увагу і хвалила хлопчика. Це допомогло йому зрозуміти, якої поведінки чекають від

нього батько і педагог, а також покращило його взаємодію з вихователем. Петрик почав сприймати її як людину, яка завжди допоможе. Налагодивши добрі взаємини з хлопчиком, вихователька почала залучати його до ігор з іншими дітьми (спочатку з однією дитиною, потім двома). При цьому вона стояла поблизу, готова в будь-який момент надати Петрику необхідну допомогу.

ПЛАНУВАННЯ ПЕРЕХОДІВ

Щоб процес переходу від одного заняття до іншого був плавним і без певних ускладнень, потрібно враховувати індивідуальні особливості дітей.

Кожен малюк здатен робити це зі своєю швидкістю, що суттєво позначається на готовності до зміни діяльності всієї групи. Вихователі мають ретельно планувати переходи, допомагати дітям за потреби, поступово збільшувати відповідальність тих, хто вже готовий до цього.

Якщо у групі є діти особливими освітніми потребами, цьому питанню необхідно приділяти ще більшу увагу. Під час планування слід враховувати, що деякі діти з особливими освітніми потребами потребують більше часу для прибирання, підготовки до наступного заняття, візуального підкріплення ваших словесних інструкцій. Такі моменти можуть бути хорошою нагодою для навчання дітей взаємної допомоги, комунікації, розуміння потреб іншого тощо.

ЧИННИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Для організації ефективного інклюзивного освітнього середовища варто враховувати такі чинники:

- **Час.** Стежте за тим, протягом якого часу кожна дитина може концентрувати свою увагу на завданні. На початку навчального року доцільно скорочувати тривалість навчальних завдань. Закінчайте заняття, якщо ви бачите, що діти втомилися чи відволікаються. У більшості випадків краще проводити два-три короткі заняття, ніж одне довге. Тривалість навчальних завдань можна збільшити, коли діти навчаться гратися більш уміло і впевнено.
- **Зручність.** Визначте, в яких осередках діяльності, в яких умовах діти почувають себе більш зручно і впевнено. Скажімо, дитині може бути зручніше сидіти на підлозі, ніж стояти біля столу. Після того, як дитина набула певного ігрового досвіду в комфортному довкіллі, поступово ознайомлюйте її з іншими центрами діяльності, іграшками та матеріалами.
- **Відволікання.** Стежте за тим, наскільки відволікає дітей довкілля. Деякі малята почувають себе зручніше, сидячи в кутку кімнати або обличчям до стіни. Інші ж полюбляють бути в центрі подій. Врахуйте індивідуальні стилі навчання дітей, намагайтеся створювати для кожної дитини сприятливе навчальне довкілля.
- **Рівень шуму.** Зазвичай робота групи супроводжується певним шумом – рівним «гудінням». Втім, деякі діти полюбляють гратися в тиші. Є й такі, кому важко сконцентруватися, коли їх відволікають інші звуки, тому під час групових занять їх доцільно садити біля вихователя або іншого дорослого, присутнього в групі. Деяким дітям важко сфокусувати свою увагу на завданні, коли вони сидять біля вікна або дверей.
- **Освітлення.** Діти повинні багато часу перебувати на свіжому повітрі і за природного освітлення, бо це позитивно впливає на розвиток їхньої зорової системи. Тривале перебування перед екранами телевізорів та комп'ютерних моніторів є небажаним. Штучне освітлення у приміщеннях має бути м'яким. Його можна доповнити місцевим освітленням, яке допомагає дітям сконцентрувати увагу на зоні гри.
- **Вибір матеріалів.** Педагоги повинні забезпечувати такий вибір іграшок та матеріалів, який сприяє соціальному, емоційному, фізичному, комунікативному і когнітивному розвитку малят. Відкритий, незапрограмований характер ігор із глиною, тістом, кубиками і фарбами робить ці матеріали ідеальними для усіх дітей.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Діти з особливими освітніми потребами — діти, які потребують додаткової (тимчасової чи постійної) підтримки в освітньому процесі.

Заклад дошкільної освіти — навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту.

Індивідуальна програма розвитку (ІПР) — складається для дітей з особливими освітніми потребами, а саме для дітей із порушеннями психофізичного розвитку, на основі навчальної програми командою, до якої входить вихователь, асистент вихователя, додаткові фахівці, батьки дитини. В ІПР зазначено додаткові спеціальні послуги, зумовлені особливостями розвитку дитини.

Навчальні центри (осередки) — це організація навчальних центрів, що здійснюється для забезпечення дослідницької діяльності дітей, для формування самостійності, для організації роботи дітей в парах, у малих групах, а також індивідуально. У навчальних центрах можна проводити різні види навчальної діяльності, тому вони мають містити різні навчальні матеріали, які змінюються відповідно до тематичного планування, індивідуальних потреб дітей.

Універсальний дизайн в освіті — дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Ранкові зустрічі — практика, що проводиться зазвичай на початку дня, під час якої відбувається розвиток академічних, соціальних, мовленнєвих навичок дітей, упровадження демократичних цінностей, створення позитивного налаштування на день.

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ САМОРЕФЛЕКСІЇ

Вступ

Цей інструмент було розроблено в рамках проекту Міжнародної агенції з питань особливих потреб та інклюзивної освіти, що здійснювався протягом 2015–2017 років¹. Загальна мета проекту – ідентифікувати, проаналізувати та поширити інформацію про основні характеристики якісної інклюзивної дошкільної освіти для усіх дітей. Одна із цілей проекту полягала у розробленні інструменту, який би могли використовувати фахівці для оцінювання інклюзивності освітнього середовища, фокусуючись на його соціальному, навчальному та фізичному аспектах.

Інклюзія, участь і залучення

Діти навчаються і розвиваються шляхом участі в освітніх дошкільних програмах, де вони мають справу з можливостями навчального, соціального та фізичного середовищ, які є стимулювальними і водночас містять певні виклики. Цей інструмент фокусується на зростаючій спроможності ролі освітнього середовища у дошкільних програмах щодо збільшення участі дітей у різних видах діяльності та у взаємодії.

Залучення, яке основою інклюзії, означає активну участь дітей у щоденних видах діяльності, передбачених тими чи іншими програмами. Це поняття тісно пов'язане з навчанням і взаємодією між дитиною і середовищем – соціальним і фізичним. Приклади залучення:

- ✓ спільна гра дітей;
- ✓ час, коли група дітей співають разом із вихователем;
- ✓ дитина з цікавістю розглядає малюнки в книзі;
- ✓ дитина захоплена грою.

Одними з характеристик середовища, яке сприяє залученню, є відсутність фізичних бар'єрів, наявність меблів, що відповідають віку дітей тощо.

Пропонований інструмент має на меті покращити інклюзивність освітнього середовища. Він базується на екологічній моделі, в якій досвід дитини розглядається як функціонування найближчих (проксимальних) процесів в освітньому середовищі. Ця модель передбачає, що вагомими чинниками, які впливають на залучення, навчання та розвиток дитини, є її найближче оточення – батьки, педагоги, інші діти, а також фізичне середовище.

Як використовувати цей інструмент

Запитання, які містяться в інструменті для саморефлексії, забезпечують загальне бачення інклюзивного освітнього середовища, що враховує його соціальний, навчальний і фізичний аспекти. Інструмент можна використовувати по-різному – відповідно до потреб користувачів (фізичних осіб, організацій). Користувачі також можуть вибирати ті чи інші аспекти для самооцінювання, додавати власні запитання. Таким чином, цей інструмент є радше керівництвом для покращення якості освітнього середовища, яке може використовуватися різними зацікавленими сторонами: фахівцями, управлінцями, батьками і дітьми, індивідуально чи у групі, у процесі підготовки та професійного розвитку педагогів.

¹ www.european-agency.org/agency-projects/inclusive-early-childhood-education

Цілі використання:

- забезпечити розуміння рівня інклюзивності освітнього середовища;
- забезпечити основу для обговорення питань, пов'язаних з інклюзією;
- визначити пріоритетні сфери для покращення інклюзивного освітнього середовища та освітніх практик.

Кроки використання інструменту:

- Поставте перед собою запитання, які допоможуть вам визначитися, для чого ви проводите саморефлексію:
 - Чого ви хочете досягнути, використовуючи цей інструмент?
 - Які цілі освітньої програми, яку ви використовуєте?
 - Кого ви плануєте залучити?
- Ознайомтеся із запитаннями, які містяться в інструменті, та виберіть пріоритетні сфери.
- Прочитайте кожне запитання і дайте письмові відповіді.
- Запишіть коментарі і приклади ситуацій чи видів діяльності, які ілюструють ваші відповіді.
- Визначте зміни, які потрібно здійснити для покращення рівня інклюзивності вашого середовища.
- Визначте пріоритети та сформулюйте очікувані результати.

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: САМОРЕФЛЕКСІЯ

Запитання	Ваша відповідь
Назва закладу	
Дата:	
Учасник (и):	
Перед початком використання інструменту саморефлексії... Яка мета саморефлексії?	
Після завершення використання інструменту саморефлексії... Що я хочу змінити?	
Пріоритети	

I. ЗАГАЛЬНА АТМОСФЕРА

№	Запитання	Ваша відповідь
1	Чи всі діти, а також їхні сім'ї, відчують, що їм раді у закладі освіти?	
2	Яким чином можна побачити, що середовище є турботливим, комфортним та привабливим місцем для дітей і персоналу?	
3	Яким чином керівництво закладу заохочує до співпраці і розвитку інклюзивної культури?	
4	Яким чином середовище відображає цінності багатоманітності місцевої громади?	
5	Яким чином у дітей розвивають відчуття належності до групи однолітків?	
6	На вашу думку, чи можуть окремі діти відчувати, що вони не залучені (виключені) до життя у групі?	
7	Що б ви хотіли змінити?	

II. ІНКЛЮЗИВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

№	Запитання	Ваша відповідь
1	Чи взаємодіє персонал із кожною дитиною?	
2	Яким чином педагоги заохочують взаємодію між дітьми та ігрову діяльність?	
3	Яким чином забезпечується спроможність усіх дітей до участі у групових видах діяльності?	
4	Яким чином дітей заохочують поважати відмінності у групі?	
5	Яким чином ви заохочуєте дітей до розвитку позитивної поведінки?	
6	Яким чином ви розвиваєте спроможність дітей до вирішення конфліктів?	
7	Що б ви хотіли змінити?	

III. ПІДХІД, ОРІЄНТОВАНИЙ НА ДИТИНУ

№	Запитання	Ваша відповідь
1	Чи базуються види діяльності для дітей на їхніх інтересах та їхньому виборі?	
2	Чи відгукуєтеся ви на запитання кожної дитини?	
3	Чи усі діти залучаються до прийняття рішень, які є важливими для них?	
4	Чи полегшується перехід від одних видів діяльності до інших для усіх дітей?	
5	Чи надається за потреби особиста підтримка дітям (людські та інші ресурси)?	
6	Чи мають педагоги доступ до додаткової чи зовнішньої підтримки, коли вони цього потребують?	
7	Що б ви хотіли змінити?	

IV. ФІЗИЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ, ДРУЖНЕ ДО ДИТИНИ

№	Запитання	Ваша відповідь
1	Чи внутрішній і зовнішній простір є доступний для усіх дітей?	
2	Чи здатні усі діти до участі у житті групи?	
3	Наскільки середовище є безпечним для дітей?	
4	Чи відповідають віковим особливостям дітей меблі та обладнання?	
5	Яким чином ви забезпечуєте можливості для дітей брати участь у позашкільних видах діяльності (наприклад, екскурсії, спортивні заходи тощо)?	
6	Що б ви хотіли змінити?	

V. НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ УСІХ ДІТЕЙ

№	Запитання	Ваша відповідь
1	Чи є цікавими, доступними та захопливими для усіх дітей іграшки та інші навчальні матеріали?	
2	Чи заохочують іграшки, інші навчальні матеріали до розвитку дитячої ініціативи, самостійності, творчості, дослідницької діяльності?	
3	Чи використовуються матеріали для того, щоб сприяти спілкуванню, розвитку грамотності, математичної та природничої компетентності дітей?	
4	Чи використовуєте ви адаптовані матеріали для полегшення гри і навчання для усіх дітей?	
5	Чи відображають іграшки та навчальні матеріали культурну багатоманітність?	
6	Чи заохочуєте ви дітей гратися та ділитися іграшками, іншими матеріалами зі своїми однолітками?	
7	Що б ви хотіли змінити?	

VI. МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СПІЛКУВАННЯ ДЛЯ УСІХ

№	Запитання	Ваша відповідь
1	Чи заохочує середовище усіх дітей до спілкування і використання мови?	
2	Наскільки навчальні види діяльності спрямовані на розвиток мовлення дітей?	
3	Чи заохочуються усі діти обмінюватися ідеями, емоціями, турботами при спілкуванні зі своїми однолітками?	
4	Як ви заохочуєте дітей, чия материнська мова є іншою, аніж у більшості дітей, виражати себе і бути зрозумілими для інших дітей та персоналу?	
5	Чи використовуєте ви різні способи заохочення спілкування між усіма дітьми (наприклад, малюнки, графічні символи, жестова мова, шрифт Брайля, допоміжні технології)?	
6	Що б ви хотіли змінити?	

VII. ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

№	Запитання	Ваша відповідь
1	Чи усі діти беруть участь у щоденних навчальних видах діяльності?	
2	Чи є у закладі високі очікування щодо усіх дітей?	
3	Яким чином ви відзначаєте зусилля і досягнення усіх дітей?	
4	Яким чином ви враховуєте індивідуальні сильні сторони дітей у навчальних видах діяльності? Як ви використовуєте наявні відмінності як ресурс?	
5	Яким чином ви спостерігаєте і здійснюєте моніторинг залучення дітей, їхнього прогресу у навчанні та додаткових потреб?	
6	Чи мають педагогічні працівники можливості для професійного розвитку у сфері інклюзивної освіти?	
7	Що б ви хотіли змінити?	

VIII. СЕРЕДОВИЩЕ, ДРУЖНЕ ДО СІМ'Ї

№	Запитання	Ваша відповідь
1	Чи відчувають батьки, що їм раді у дитячому садку і що раді їхній участі у діяльності закладу?	
2	Яким чином розвиваються стосунки довіри між педагогами і батьками?	
3	Чи регулярно інформують батьків про щоденні види діяльності?	
4	Яким чином батьки долучаються до процесу прийняття рішень щодо розвитку і навчання своєї дитини, її додаткових потреб?	
5	Яким чином батьки долучаються до процесів планування, впровадження і моніторингу навчання та участі своїх дітей?	
6	Що б ви хотіли змінити?	

ОПИТУВАЛЬНИК «ЧИ Є ЦЕ НА СТІНАХ ВАШОЇ ГРУПИ?»

Чи є це на стінах вашої групи?	Чому так або чому ні?
1. Імена та прізвища дітей, які всі можуть легко бачити: а) у вигляді списку; б) на індивідуальних дитячих роботах	
2. Зображення дітей: а) фотографії; б) фотографії дітей, зайнятих певною справою; в) автопортрети дітей	
3. Зображення сімей: а) фотографії кожної сім'ї; б) малюнки дітей із підписами; в) особливі речі, надані сім'ями для показу	
4. Зображення дітей та дорослих: а) тієї самої національності, що і діти в групі; б) різних рас і культур	
5. Слова: а) написані дітьми самостійно; б) написані дітьми під керівництвом вихователя, батьків	
6. Наочні посібники (плакати): а) зображення геометричних фігур, абетка, назви кольорів, чисел тощо; б) календар; в) список днів народження дітей; г) перелік правил поведінки в групі	
7. Художні твори дорослих, відібрані за критеріями естетичного вигляду та відповідності до навчального плану: а) фотографії; б) репродукції картин чи малюнків; в) обкладинки книжок із малюнками; г) текстильні, плетені, різьблені вироби тощо	
8. Вироби дітей, зроблені під керівництвом вихователя (при цьому роботи більш-менш схожі одна на одну): а) різні речі, вирізані з паперу, склеєні, виготовлені за зразком тощо; б) розмальовані попередньо вирізані геометричні фігури та малюнки; в) святкові оздоблення	
9. Художні твори дітей (досить несхожі між собою роботи): а) зображення довколишніх предметів, людей та інших об'єктів; б) зображення навколишнього світу; в) творчі роботи, зроблені під час занять	
10. Інформація для батьків: а) повідомлення про майбутні заходи та події; б) інформація про навчальний план	
11. Навчальні матеріали: а) назви центрів діяльності; б) назви тем, які розглядаються (наприклад: «Риби», «Космос» тощо)	
12. Слова іншими мовами	

Пропонований опитувальник дає можливість самостійно проаналізувати, що важливо використовувати на стінах, як це має бути розташовано та яка від цього користь для дітей.

Публікацію «Середовище, що належить дітям: poradnik для педагогів закладів дошкільної освіти» було створено за фінансової підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ). Зміст матеріалу є виключно відповідальністю Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» та не обов'язково відображає точку зору ЮНІСЕФ.

Матеріали цієї публікації можуть вільно використовуватись за умови такого посилання: «Середовище, що належить дітям: poradnik для педагогів закладів дошкільної освіти» ЮНІСЕФ, ВФ «Крок за кроком», 2019.

Усі текстові матеріали надано Всеукраїнським фондом «Крок за кроком».

Упорядковано:

Наталія Софій, директор Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Юлія Найда, координатор проєктів Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Ілюстративні матеріали надано:

- Всеукраїнським фондом «Крок за кроком»;
- Костянтинівським дошкільним навчальним закладом № 31 «Мир» Костянтинівської міської ради Донецької області;
- Миколаївським закладом дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 2 «Ромашка» Миколаївської міської ради Слов'янського району Донецької області.

Використано фото з сайтів:

<https://www.pinterest.com/pinterest/>

<https://www.google.com/search?q=furniture+group+kindergarten+clip+art&tbm=isch&tbs=rimg:>

<https://depositphotos.com/>

Дизайн публікації: Трейтяк А. О.

Розповсюджується безкоштовно

Друк здійснено СПД ФО «Парашин К.С.», 2019

ДЛЯ ВАШИХ НОТАТОК

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ФОНД
«КРОК ЗА КРОКОМ»